

est in Benjamin in se, et pesteaquam veluti lupus A
 esuriens et rapax diripuit regnum cælorum, et inva-
 sit ea, quæ in Lege et Prophetia atque Evangeliiis
 legerat, quorum scientiam ex parte hic habuit (ex
 parte enim et Apostolus Paulus habere se dicit) et
 in mundo velut in matulino positus edebat, cum
 non in pane solo viveret, sed et in omni verbo Dei:
 hæc ille [*Alias illa*] ibi positus in regno, jam non
 per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem
 prospicit universa, et dividit ac discernit, et ibi de-
 mum intelligit, quæ in Scripturis sanctis propter
 præsentem vitæ statum scripta sunt: quæ gloriam

futuri regni designaverint: quæ propter interiorē,
 quæ propter exteriorē hominē dicta sint, ibi arte
 cognoscit [*Al. cognoscent*] plenius, quæ in his ipsis,
 quæ nunc nos pedetentim pulsamus, servant histo-
 riæ fidem: quæ sola contineant sacramenta: quæ
 vero secundum Ethicam, et Moralem interpreta-
 tionem Scripturæ debeant exponi. Quæ si nos pau-
 peres scientiæ gratia, et in carne adhuc positi minus
 digne potuimus explanare, veniam habebis; quia hoc
 ipsum ut imperitiā nostram prodire audeamus in
 publicum, nimia caritas tua facit: cui si non obtem-
 perem, maximum mihi dona delictum.

COMMENTARIUS^a

IN SYMBOLUM APOSTOLORUM

AUCTORE TYRANNIO^b RUFINO

AQUILEIENSI PRESBYTERO.

51 **A.** Mibi quidem, Illustissime Papa^c Laurenti, ad
 scribendum animus tam non est cupidus, quam nec
 idoneus, scienti non esse absque periculo, multo-
 rum iudicii ingenium tenue et exile committere.
 Sed quoniam,^d ut cum venia tui dixerim, temere
 in Epistola tua per Christi me sacramenta, quæ a
 nobis maxima cum reverentia suscipiuntur, astrin-
 gis, ut aliquid tibi de fide secundum Symboli tradi-
 tionem rationemque componam: quamvis supra vi-
 res nostras sit pondus præcepti (non enim me laet
 illa sententia sapientum, quæ probe admodum dicit,
 quia de Deo etiam vera dicere periculosum est),
 tamen si^e petitionis a te impositæ necessitatem
 orationibus juves, dicere aliqua obedientiæ magis

B reverentia, quam ingenii præsumptione 52 tenta-
 binus: quæ quidem non tam perfectorum exercitiis
 digna videantur, quam quæ ad parvulorum in Chri-
 sto, et incipientium (*Rom. 6.*) librentur auditum.
 Equidem comperi nonnullos illustrium Tractatorum
 aliqua de his pie et breviter edidisse. Photinum ve-
 ro hæreticum scio eatenus scripsisse, non ut ratio-
 nem dictorum audientibus explanaret, sed ut sim-
 pliciter fideliterque dicta, ad argumentum sui dog-
 matis traheret, cum in his verbis Sanctus Spiritus
 providerit, nil ambiguum, nil obscurum, nil a reli-
 quis dissonans poni: quia in his vere^f completur
 prophetia, quæ dicit, *Verbum enim consummans et
 brevians in æquitate: quia verbum brevium faciet*

^a Ita Barreus etiam inscribit: aliis *Expositio* dicitur.
 Insignis illa præ ceteris est epigraphæ vetusti
 codicis Sangermanensis, in qua et *Sancti* titulo Ru-
 finus donatur. *Incipit Expositio Symboli sancti Ru-
 fini.* Laudat Baluzius (sive qui ejus Cyprianicam
 Editionem vulgavit) in Notis ad hunc ipsum librum,
 quem in Appendice Operum S. Cypriani, cui olim
 adtribuebatur, recudit. Olim et S. Hieronymo ad-
 scribatur, qui etiam unus ea inscriptione laudat
 seorsum editus liber Oxoniæ sub ipsis rei typo-
 graphicæ initiis. Nec falsum titulum moror: sed
 magnum tamen ipsum Hieronymum huiusmodi lucu-
 bratio decuisset, scio.

^b Revertentes duæ Oxoniensis, et Baluziana edi-
 tio *Rufino Torano* legunt, vitiosa scilicet metathesi
 prænomen nomini postponentes. Etenim *Tyrannio*
 prænomen fuisse Aquilejensi Presbytero, luculentis
 testimoniis comprobatur, quæ adlegat Fontanius
 in Vita cap. I. Fellus autem, sive Oxoniensis editor,
 eo nomine designari patriam Rufini, eamque Toram,
 sive Thoram, urbem Italiæ nunc excisam in limite
 Sabinorum, perquam incongrue, et contra historiæ
 fidem omnem putavit.

^c Incertum cujus hic fuerit Ecclesiæ Episcopus,

C in hoc enim gradu meruisse, Papæ, quo eum No-
 stier compellat, nomen dubitare non sinit. Fontani-
 us suspicatur unum fuisse ex Episcopis Metropoli
 Aquilejensi attributis, puta Concordiæ, Rufini pa-
 triæ, cujus sedes vacat apud Ughellum ante sæcu-
 lum sextum. Et in ejus quidem vicinia fuerit, ejus-
 demque, ut ita loquar, ritus; Metropoliticæ autem
 conditionis haud dixerim. Dubitavimus aliquando, num
Gaventi rescribendum esset, et Brixianus Episco-
 pus intelligendus, cui et libros Recognitionum Ru-
 finus inscripsit.

^d Sunt qui ut voculam tacent editi et Mss. libri,
 alii tua legunt pro tui. Olim, ut conveniatis, quæ di-
 xerim, Manutius, ut conveniat iis, etc. vitiose. Mox
 id pronomen, quod τῷ tenere præponebatur, expun-
 ximus.

^e Barreus et Frobenius *petitioni* legerant: mi-
 nus bene. Paulo post ubi dicitur, *quam quæ*, alte-
 ram hanc voculam alii ferme concinnius respuant.
 Tum, et quidem pro equidem, denique et conscripsisse
 D pro scripsisse habent.

^f Antea erat *comperitur*, reclamantibus libris aliis
 plerisque omnibus.

Dominus super terram (Act. 2.). Nos ergo simplicitatem suam, vel verbis Apostolicis reddere et signare tentabimus, vel quæ omnia videntur a prioribus, adimplere. Sed ut manifestius fiat argumentum verbi hujus, ut diximus, breviate, causam qua hæc traditio Ecclesiis data est, ab origine repetemus.

53 Tradunt majores nostri, quod post Ascensionem Domini, cum per adventum Spiritus Sancti, supra singulos quosque Apostolos igneæ linguæ sedissent ut loquelis diversis variisque loquerentur, per quod eis nulla gens extranea, nulla linguæ barbaries inaccessa videretur et invidia: præceptum eis a Domino datum hoc, ad prædicandum Dei verbum ad singulas quemque proficisci nationes. Discessuri itaque ab invicem, normam sibi prius futuræ prædicationis in commune constituunt, ne forte alii alio abducti, diversum aliquid his qui ad fidem Christi invitabantur, exponerent. Omnes igitur in uno positi, et Spiritu Sancto repleti, breve istud futuræ sibi, ut diximus, prædicationis indicium, in unum conferendo quod sentiebant unusquisque, componunt, atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt. Symbolum autem hoc multis et justissimis ex causis appellari voluerunt. Symbolum enim Græce et indicium dici potest et collatio, hoc est quod plures in unum conferunt. Id enim fecerunt Apostoli in his sermonibus, in unum conferendo unusquisque quod sensit. Indicium autem, vel signum idcirco di-

citur, quia in illo tempore, sicut Paulus Apostolus dicit (1. Cor. 11.), et in Actibus [Al. Actis] Apostolorum refertur (Act. 15.), multi ex **54** circumeuntibus Judæis simulabant se esse Apostolos Christi, et lucri alicujus, vel ventris gratia ad prædicandum proficiscebantur, nominantes quidem Christum, sed non integris traditionum lineis nunciantes. Idcirco istud indicium posuerunt, per quod agnosceretur is qui Christum vere secundum Apostolicas regulas prædicaret. Denique et in bellis civilibus hoc observari ferunt [Al. fertur], quoniam et armorum habitus par, et sonus vocis idem, et mos unus est, atque eadem instituta bellandi: ne qua doli subreptio fiat, symbola distincta unusquisque dux suis militibus tradit, quæ Latine signa, vel indicia nuncupantur: ut si forte occurreret quis de quo dubiatur, interrogatus Symbolum, prodatur si sit hostis, vel socius. Idcirco denique hæc non scribi chartulis, et aut membranis, sed retineri credentium cordibus tradiderunt, ut certum esset hæc neminem ex lectione, quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex Apostolorum traditione didicisse. Discessuri igitur, ut diximus, ad prædicandum, istud unanimitatis et fidei suæ Apostoli indicium posuere, non sicut filii Noë discessuri ab alterutrum turrim ex latere cocto et bimine construentes, cujus cacumen usque ad cælum pertingeret (Gen. 11.): sed monumenta **55** fidei, quæ starent adversus faciem inimici, e lapide

^a Alii omnes *extera*: tum vetustiores quidam editi, cum duobus Baluzii Mss. nullæ lingue barbaræ inaccessæ viderentur, et invidia. Paulo post ubi dicitur, ad singulas quemque proficisci, habent quosque tres Mss. alique editi libri, quos nuperus S. Cypriani Editor laudat ac sequitur.

^b Vitiose erat *abducti*, cætera bene habent, quamquam alii plerique volunt, *alios ab alio abducti*, etc.

^c Scilicet non conferunt modo, sed et quandam sanorum verborum formam (ut Paulus 2. ad Timoth. loquitur) voce tenuis inter se condunt, non quæ iisdem plane atque nunc verbis constaret ac sensibus, sed quæ summam doctrinæ Apostolicæ contineret, atque hujus quod Apostolicum jure merito audit, Symboli forma atque essentia esset. Qui traditionem hanc omnium fere antiquissimam ὑπερῶν χριστιανῶν recentiores impugnant, ut dedocentur, satis fortasse erit, observent, jam inde ab Apostolorum ætate apparere Symbolum hoc ipsum habitu parum diverso apud Scriptores, qui ejus natales ab Apostolis repetunt. Laudat Irenæus, Polycarpi, qui Joannem Evangelistam audit, discipulus, illudque affirmat, *Ecclesiam per omnem terrarum orbem dispersam ab Apostolis eorumque discipulis accepisse*. Et Tertullianus advers. Praxeam, *Hanc, ait, regulam ab initio Evangelii decurrisset*. Addant, quod cum eorum temporum Ecclesiæ non eodem omnino κατὰ λέξιν Symbolo uterentur (quippe cum, ut mox dicitur, non scriberent in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus) maximam tamen partem convenientiam, atque in ipsa sæpius verba, nedum articulos, eorumque contextum, atque ordinem: id quod nisi ab Apostolorum traditione repetas, constare aliter non potest. Id porro unum est, quod Rufinus noster intendit, cum auctores Symboli Apostolos facit. Mentem suam aperit inferioribus circa medium hujusce Tractatus, ubi nec Apostolos nominat: *causissime autem, ait, qui Symbolum tradiderunt, etiam tempus*, etc. Rem alii deinceps exaggerarunt, et cum prius Auctor Sermonis 145. de Tempore inter Augustini Opera, qui suam uni-

cuique Apostolo articulum tanquam Auctori tribuit.

^d Hanc alii bene multi ex Antiquis afferunt causam. Cassianus de Incarnat. Dom. lib. V. *Symbolum, inquit, ex Collatione nomen accepit... Collatio autem ideo, quia in unum ab Apostolis Domini, quidquid per universum divinarum Voluminum corpus immensa funditur copia, totum in Symboli colligitur brevitate, etc.*

^e Perperam vulgati hactenus, ut et Mss. libri quot scio omnes, ex circuncisionis, vel ex circuncisione habent, quasi et Judæi essent incircumcisi, quos notaret. Maximus Taurinensis Homil. in Symbol. *Apostoli, inquit, mysterium Symboli tradiderunt, ut signaculum Symboli in eis Fideles perfidosque scerneret, et alienus a fide, atque hostis appareret Ecclesiæ, qui aut tanquam baptizatus nescisset, aut tanquam hæreticus corruptus est.*

^f Apud alios *dolo*, ut et *discreta*, pro *distincta*, et mox *nominantur*, pro *nuncupantur*, denique *hostis an socius*, pro *vel socius*, etc.

^g Ita et Vetus Edit. Oxoniensis: alii plerique atque habent, ex quibus pro *requiri*, quod hec antea obtinebat, rescripsimus *retineri*. Verbum *credentium*, quod subsequitur, libri quot scio alii omnes ignorant. Vicissim, quod in fine periodi verbo *didicisse* iidem subjungunt *sufficeret*, exemplar hoc nostrum ignorat, reque ipsa otiosum est. Cæterum illam circa Symbolum arcani disciplinam, et nos dudum innuimus, et laudat iisdem fere verbis S. Hieronymus libro contr. Joan. Jerosolymit. *Symbolum fidei et spei nostræ, quod ab Apostolis traditum non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus*. Et S. Petrus Chrysologus, *Hoc vitæ Symbolum mens teneat... ne divinitatis pretiosum munus deprettet charta vilis, ne mysterium lucis atrum tenebret atramentum, etc.*

^h Antea *monumenta*, et mox *quam neque*, etc. Pro eo quod sequitur *neque fulmina subruerent*, minus bene Fellus et Baluzius, ut vetustiores taceam, *flumina subverterent* legunt.

dibus vivis et margaritis dominicis ædificantes : A quam neque venti impellerent , neque fulmina subruerent, neque tempestatum ac procellarum turbine permoverent. Merito igitur illi abinvicem separandi, terrim superbiæ ædificantes, linguarum confusione damnati sunt, * ne unusquisque posset advertere proximi sui loquelam. Isti vero qui terrim fidei construebant, omnium linguarum scientia et agnitione donati sunt, ut illud peccati, hoc fidei probaretur iudicium. Sed jam nobis etiam de ipsis aliquid tractandum est margaritia, in quibus primo in loco fons et origo omnium ponitur, cum dicitur :

5. ^b CREDO IN DEO PATRE OMNIPOTENTE. Verum prius, quam incipiam de ipsis sermonum virtutibus disputare, illud non importune commonendum puto, quod in diversis Ecclesiis aliqua in his verbis inveniuntur adjecta. In Ecclesia tamen urbis Romæ hoc non reprehenditur factum : quod ego ^c propterea esse arbitror, quod neque hæresis ulla illic sumpsit exordium : et mos inibi servatur antiquus, eos qui gratiam Baptismi suscepturi sunt, publice, id est fidelium populo audiente, Symbolum reddere ; et utique adjunctionem unius saltem sermonis eorum, qui præcesserunt in fide, non admittit auditus. In cæteris autem locis, quantum intelligi datur, propter nonnullos hæreticos addita quædam videntur, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi. Nos tamen illum ordinem sequimur, quem in Aquilejensi Ecclesia ^d lavacri gratia suscepimus. Credo igitur primo omnium **56** ponitur, sicut Paulus Apostolus ad Hebræos scribens dicit : *Credere enim primo omnium accedentem ad Deum oportet, quia est, et*

^a Laudati editores uti ne : et paulo inferius, *contractandum pro tractandum.*

^b Baluzius cum Remboldi, atque Erasmo, nec non duobus Mss. cod. cum dicitur *omnipotente*, rejectis intermediis verbis, *Credo in Deo Patre*, sive *Deum Patrem*, quod alii præferunt, et postea dicemus. Felius autem, et olim Barræus, Pamelius, Morelius, Frobenius, atque alii nobiscum retinent : et Pamelio sane prior lectio illa mutila omnino visa est. Cæterum et magis ei placet, ut in accusativo, *Deum Patrem*, etc. legantur omnia, præsertim cum sic legant non modo Frobenius, et vetustus excusus cod. Hieron., sed et vetustior adhuc ex prima editione, quam primum innotuit ars Typographica, quem vidit in Bibliotheca Tolosana. Addit quod tria alia apud Hieronymum symbola ita habent, et ipse Hieronymus Dialogo contra Luciferianos, præterquam uno in loco, S. quoque Augustinus ubique in accusativo omnia legat. Nobis econtrario verior in ablativo visâ est lectio, quam restitimus, et cujus causa paulo post ex Baluzio addemus.

^c Vetus Oxoniensis Editio, Remboldus, Erasmus, et tres, quos Baluzius sequitur, Mss. *pro eo esse*, etc. Mox *pro eos qui gratiam*, duo e laudatis Mss. Rembold. Erasmi, et Morelii. *apud eos*. Denique tertio ab hoc versa *unius* restitimus, pro quo Barræus hujus legerat.

^d Consentit laudata vetus Editio Oxon. Alii, *per lavacri gratiam*. Mox in Apostoli textu ubi dicitur, *primo omnium*, Baluzius *omnium* respuit, quod præter Barræum, Pamelium, et Morelium vetus quoque et nova Editio Oxon. retinet. Quæ subsequuntur reliqua cum eodem aliisque libris omnibus restitimus, *credentibus in se remunerator fit*. Græc. *πιστευόντων ζήσεται*. Antea sit lectum : *vorulæ autem in se desiderabant* : r.

credentibus in se remunerator fit (Hebr. 11. 6.) Sed et Propheta dicit : *Nisi credideritis, non intelligetis* (Esa. 7. 9.). Ut ergo intelligentiæ tibi aditus pateat, recte primo omnium te credere profiteris : quia nec * mare quis ingreditur, et liquido ac profundo sese committit elemento, nisi se prius credat posse salvari : nec agricola semina sulcis obruit, et fruges spargit in terram, nisi crediderit venturos imbres, affuturum quoque solis teporem, quibus terra conficta, segetes multiplicata ^f fruge producat, ac ventis spirantibus nutriat. Nihil denique est, quod in vita geri possit, si non credulitas ante præcesserit. Quid igitur mirum, si accedentes ad Deum, credere nos primo omnium profiteamur, cum sine hoc nec [Al. ne] ipsa exigi possit vita communis. Hæc [Al. Hoc] autem ^B idcirco in principiis præmisimus, quia Pagani nobis objicere solent, quod religio nostra, quia ^e rationibus deficit, in sola credendi persuasionem consistat : et ideo ostendimus, nec agi, nec stare aliquid posse, nisi præcesserit vis credendi. Denique et matrimonia contrahuntur, quia creditur successura posteritas : et pueri discendis artibus traduntur, quia magistrorum in discipulos transfundenda creditur disciplina : ^h et imperii insignia unus auscipit, dum credit sibi populos et urbes, et armatum etiam exercitum pariturum. Quod si hæc singula, nisi prius crediderit, futura, nullus aggreditur : quomodo non multo magis ad agnitionem Dei credendo veniatur ? Sed videamus quid jam brevis hic sermo Symboli proponat.

57 4. CREDO, INQUI, IN DEO PATRE OMNIPOTENTE.

^e Minus recte habere videntur hæc nus editi omnes *navem*, pro *mare*, et mox *vitam* pro *sese*. Impressæ lectiones doctissimis Editoribus Felio et Baluzio, ut alios omittam, ne innotuerunt quidem, Barræanum quippe istud exemplar, quo præ cæteris emendato utitur, penitus ignorarunt.

^f Maluit Baluzius *segete multiplicata, frugem* cum tribus Mss. totidemque editis libris Remboldi, Erasmi et Morelii.

^g Interseverimus quasi, quod dicitur, ex libris peris que aliis omnibus, ut et ideo initio subsequenteis periodi.

^h Al. *imperii quoque* : tum, *credit sibi urbes et populos, armatum etiam exercitum parituros*. Sed et paulo post, *breviatus pro brevis*, legere est apud alios.

ⁱ Quod paulo superius dicebamus, ablativos pro accusativis heic et in consequentibus continuo restitimus, cum melioris notæ codicum auctoritate, tum rationum monumentis adducti, quæ Baluzius adfert. Ait vero, Sic tres Mss. codices, cum Remb. Erasmi et Morelii. et sic in sequentibus articulis, et in *Jesu Christo*, etc. Pamelius his in locis accusativum posuit, tum quia sic invenit in Frobeniana, et in aliis duabus vetustis editionibus, tum quia sic habent tria apud Hieronymum symbola, et sic ipse Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos, uno loco excepto ; sic etiam ubique Augustinus. Verum Pamelii rationes probant, illud quidem in plerisque Symbolis dici solere, *Credo in Deum* : at minime probant, sic etiam existisse in Symbolo Ecclesiæ Aquilejensi. Quintum quoque usitatum erat accusativum in Symbolis, eo minus probabile est, librarios, vel incuria, vel de industria ablativum in hoc Symbolo posuisse. At minime mirum si, cum reperirent ablativum, novitate offensi, accusativum inseruerint. Quamobrem codi-

Orientalis ^a Ecclesiae omnes pene ita tradunt: Credo in uno Deo Patre omnipotente. Et rursum in sequenti sermone, ubi nos dicimus: et in Christo Jesu unico Filio ejus Domino nostro: illi tradunt; Et in uno Domino nostro Jesu Christo unico Filio ejus: unum scilicet Deum et unum Dominum, secundum auctoritatem Pauli Apostoli (1. Cor. 8.) profitentes. Sed de hoc in sequentibus [Al. competentibus] locis repetemus: nunc interim, quod ait, in Deo Patre omnipotente, videamus. Deus, secundum quod opinari [Al. inopinari] potest humana mens, naturae ipsius, vel substantiae, quae est super omnia, appellatio est. Pater ^b arcani et ineffabilis sacramenti vocabulum est. Deum cum audis, substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inextimabilem, in qua [Al. quo] nihil adjunctum, nihil creatum sit. Sine auctore est enim ille, qui est omnino omnium auctor. Patrem cum audis, Filium intellige Patrem, qui Filius ^c supra dictae sit Imago substantiae. Sicut enim nemo dicitur dominus, nisi habeat, vel possessionem, vel servum cui dominatur: et sicut nemo magister dicitur, nisi discipulum habeat: ita et pater nullo pacto quis dici potest, nisi filium habens. Hoc igitur ipso nomine quo Deus Pater appellatur, cum Patre ⁵⁸ pariter subsistere etiam Filius demonstratur. Quomodo autem [Al. sane] Deus Pater genuerit Filium, nolo discutias, nec ^d te curiosius ingeras in profundo arcani, ne forte dum inaccessae lucis fulgorem pertinacius perserularis, exiguum ipsum, qui mortalibus divino munere concessus est, perdas aspectum. Aut si putas in hoc omni indagationis genere utendum, prius tibi propone, quae nostra sunt: quae si consequenter valueris expedire, tunc a terrestribus ad caelestia, et a visibilibus ad invisibilia properato. Expedi primo si potes ^e, quomodo mens, quae intra te est, generet verbum, et qui sit in

ees in quibus legitur, *Credo in Deo*, etc., et in *Christo*, etc., et in *Spiritu Sancto*, videntur mihi accuratius consuetudinem Ecclesiae Aquilejensis retinere, quam qui accusativum usurpant. Haec autem Symboli pronuntiandi ratio non videtur ab hac Ecclesia adscita sine consilio fuisse; sed ut trium personarum divinarum clarior esset distinctio ab articulis sequentibus, sanctam Ecclesiam, etc.

^a Alii *Orientalis*: tertio ab hoc versu, ita illi tradunt. Videtur Rufinus hac observatione voluisse fidei professiones in Orientalis Ecclesiis, Nicænae et Constantinopolitanam significare.

^b Addunt vero alii: tum legitur paulo post, qui auctor est omnium, pro qui est omnino omnium auctor.

^c Olim *supradictus*: tum est, pro sit in eod. Sangermanensi. Accipisse autem ab hoc Rufini loco videtur mihi Auctor Sermonis de Tempore 181. inter S. Augustini Opera. *Adverte*, inquit, quod cum *Dei Patris nomen in confessione conjungit, ostendit, quod non ante Deus esse cepit, et postea Pater, sed sine ullo initio et Deus semper, et Pater. Patrem autem cum audis, agnosce quod habet, Filium veraciter genitum, quomodo possessor dicitur qui aliquid possidet, et dominus, qui alicui dominatur. Deus ergo Pater secreti sacramenti vocabulum est, cujus vere Filius est Verbum.*

^d Suffecimus te, quod desiderabatur, ex libris alii, qui item *inscrus*, pro *ingras*, et in *profundi hujus*

ea memoriae spiritus: quomodo haec cum diversa sint rebus et actibus, unum ^f tamen sint vel substantia, vel natura, et cum e mente procedant, nunquam tamen ab ipsa separentur. Et si haec, quamvis in nobis, et animae nostrae substantia habeantur, tamen tanto nobis occulta videntur, quanto aspectui corporeo invisibilia: de apertioribus requiramus. Quomodo ex se generat fluvium, quo autem spiritu rapidus fertur in fluentum? Quid ^g est, quod dum unum et inseparabile sit fluvius et fons, tamen nec fluvius fons, nec fons fluvius intelligi, aut appellari potest: et tamen qui viderit fluvium, videt et fontem? Exerce te prius in horum explanatione, et discute si potes, quae habentur in manibus: et tunc ad horum sublimiora ^h venies. Nec putes, quod te stultum ⁵⁹ de terra ascendere suadeam super caelos, sed prius te si placet ad istud firmamentum, quod oculis videtur, educam et ibi si potes, naturam hujus visibilis luminis discute, quomodo ignis iste caelestis generet ex semetipso splendorem lucis, quomodo etiam producat [Al. producit] vaporem: et cum tria sint in rebus, unum tamen sunt in substantia. Quod et si haec singula investigare potueris, scito adhuc divinae generationis mysterium tanto esse differentius et eminentius, quanto creator creaturis potentior, quanto artifex opere suo praestantior, quanto ille qui semper est, eo qui ex nihilo coepit esse nobilior ⁱ est. Credendus est ergo Deus esse Pater unici Filii sui Domini nostri, non discutiendus. Neque enim fas est servo de natalibus domini disputare. Contestatus est Pater de carlis, dicens, *Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite* (Matth. 17.). Pater ipsum dicit esse Filium suum, et ipsum audiri [Al. audire] jubet. Filius dicit, *Qui videt me, videt et Patrem. Et, Ego et Pater unum sumus. Et, Ego a Deo exivi, et veni in hunc mundum* (Joan. 14. 9.). Quis est, qui inter has Patris et Filii voces arcanum legunt. Pamelius in profundum hujus arcani maluisset.

^g Addunt laudati libri, et explana.

^f Vetus edit. Oxon. *tantum sint substantia* prioro vel praetermisso, quod et libri alii ignorant. Illi rursum *Sed* habent pro *Et si*, et deinde in animae nostrae, tum *quanto et aspectui*: denique *rapidum fertur fluentum*, quod utique minus placet, neque ipsi, puto, probassent doctissimi editores, si Barræanum hunc codicem consulissent.

^g Perperam alii, ne Felto quidem excepto, quod quidem, cum unum, e.c. referendo ad fluentum, quod proxime praecedit. Baluzius se ait restituisse ex cod. Sangerman. et alio ex Bibliotheca Reg. et Morellio; ignorabat enim fuisse jampridem apud Barræanum eandem lectionem restitutam, excepta dum, pro cum vocula.

^h Al. *veniemus, et veniamus*. Tum *quia* pro *quod*, et *mox patet* pro *videtur*, quod et vetus Edit. Oxoniensis praefert.

ⁱ Postremum hoc est alii reticent.

^j Codex Sangermanensis et Remboldus tacent *mihi*. In sequenti loco Baluzius ex eodem Ms. *vidit me, vidit et Patrem*. Barræus adiciebat *meum*, quod expunximus, proque *Et suffecimus*. Denique emendavit, *Ego a Deo exivi*, librorum reliquorum omnium suffragio, pro quo erat *ab eo*, etc.

medius ^a se discussor interserat, et deitatem dividat, affectum separet, substantiam rumpat, spiritum sectet, neget esse verum, quod veritas dicit? Est ergo Deus Pater verus, tanquam veritatis Pater, non extrinsecus creans, sed ex eo quod ipse est, Filium generans, id est quasi sapiens sapientiam, quasi justus justitiam, quasi sempiternus sempiternum, quasi immortalis immortalem, quasi invisibilis **60** invisibilem, quia lux splendorem, quia mens verbum.

5. Quod autem diximus, Orientis Ecclesias tradere unum ^b Deum Patrem omnipotentem, et unum Dominum: hoc non intelligendum est unum numero dici, sed universitate. Verbi gratia: Si quis dicat unum hominem, aut unum equum, hic unum pro numero posuit [Al. hunc possuisse]: potest enim et ^c alius homo esse et tertius, vel equus. Ubi autem alius vel tertius non potest jungi, unus si dicatur, non numeri, sed universitatis est nomen. Ut si, exempli causa, dicamus unum solem: hic unus ita dicitur, ut vel alius, vel tertius addi non possit: unus est enim sol. Multo magis ergo Deus cum unus dicitur, unus non numeri, sed universitatis vocabulo nuncupatur, id est qui propterea unus dicitur [Al. dicatur], quod alius non sit. Similiter et de Domino accipiendum ^d est, quod unus sit Dominus Jesus Christus, per quem Deus Pater dominatum omnium tenet. Unde et sequens sermo omnipotentem pronuntiat ^e Deum. Omnipotens autem ab eo dicitur, quod omnium teneat potentatum. Tenet autem omnia Pater per Filium, sicut et Apostolus dicit: *Quia per ipsum creata sunt omnia, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates* (Col. 1. 6.). Et iterum ad Hebræos scribens

^a Apud alios *medium se discussorem*, velus tamen Edit. Oxoniensis *discussor* retinet. Respuit paulo post Baluzius, cum Sangermanensi cod., Remboldo, Erasmo, atque aliis adverbium *tanquam*. Tum restituimus ex eodem et nos *quasi*, quod septies infra repetitur, pro *quia* totidem locis continenter; vetus laudata Edit. *qua* legerat, quod et ferme magis placet. Interim Baluzius ita lectionis ab se restitute causas explicat. *Quasi*, ait, *sapiens sapientiam*, id est ut sapiens sapientiam. Idem enim valet illud, *quasi* ac *ὡς* apud Græcos. Habent Morel. et Pamel. *quia sapiens, quia justus*, etc. Lectio quam restituimus, cum auctoritate trium codicum Mss. et Remb. ac Erasmi. nititur: tum ad Theologiæ rationem multo accuratior. Nemo enim nescit quam solemnem sit sanctis Patribus, Filium a Patre, ut splendorem ex luce, genitum dicere. Sic non multo post ipse Rufinus.

^b Expunximus *verum*, quod Barreus cum aliis nonnullis libris interserebat. Pamelius olim delendum monuit, melioris quoque notæ codices, et in majore numero persuadent. In sequentibus habent libri plerique alii, *hoc modo intelligendum est, unum non numero di, sed, etc.*

^c In aliis *secundus*, quibuscum mox restituimus nos quoque *numeri*, pro *unitatis*. Oxoniensis Editio vetus, *non numeri, sed universitatis nomen, esse dignoscitur*.

^d Eadem vetus Edit. Oxoniensis *esse arbitramur*, tum juncta etiam nova, voci *Christus* addit *Filius Dei omnipotens*, quod tamen additamentum nec Baluzius in ullo prorsus codice Ms. aut editio reperit.

^e Ita et vetus dudum laudata Editio: *aliæ Dominum habent, et mox, ab eo esse dicitur, quod ille tenent*, etc. Tum vetus eadem Oxoniensis, *Apostolica*

A dicit: *Quia per ipsum sæcula instituit, et ipsum constituit hæredem universorum* (Hebr. 12.). ^f Constituit autem quod ait, genuit, intelligitur. Quod si per ipsum sæcula instituit Pater, et per ipsum creata sunt omnia, et ipse

61 est hæres omnium, per ipsum ergo et potentatum omnium tenet. Quia sicut lux de luce, et veritas de veritate, ita de omnipotente omnipotens natus est, ut in Apocalypsi Joannis de Seraphim ^g scriptum est: *Et requiem non habebant die ac nocte, dicentes, Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth, qui erat, et qui est, et qui venturus est omnipotens* (Apoc. 4, 8.). Omnipotens ergo dicitur, qui venturus est: et quis est alius qui venturus est, nisi

^h Christus Filius Dei? His dicitur *invisibili et impassibili*. Sciendum quod duo isti sermones in Ecclesiæ Romanæ Symbolo non habentur. Constat autem apud nos additos, hæreseos causa Sabellii, illius profecto, quæ a nostris Patripassiana appellatur, id est quæ et Patrem ipsum, vel ex Virgine natum dicit, et visibilem factum esse, vel passum affirmat in carne. Ut ergo excluderetur talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores, et invisibilem Patrem atque impassibilem dixisse. Constat enim Filium, non Patrem incarnatum ⁱ, et ex carne natum: et ex nativitate carnis, Filium visibilem et passibilem factum. Quantum autem spectat ad illam deitatis immortalem substantiam, quæ una ei eademque cum Patre est: ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus Sanctus visibilis, aut passibilis **C** creditur. Secundum dignationem vero carnis assumptæ, Filius et visus et passus est in carne. Quod et propheta prædixerat, ubi ait: *Hic Deus noster, non*

vox affirmat, ubi dicitur, quoniam per ipsum. Probe autem, si quid alias, vis vocis *omnipotente* a Rufino explicatur. Eadem est in Græco præcipua vocis *παντοκράτωρ* significatio. Videtur sane a S. Cyrillo Jerosolymitano accepisse, quem velim conferas Catechesi VIII. nam et alia quædam fuisse ab eo mutuatum, inferius ostendemus.

^f Pericopen hanc verborum, *Constituit autem quod ait, genuit intelligitur*, quæ in Barreano proposito nobis exemplari, ut et in duabus, quas Pamelius castigat, Hieronymianis Editionibus deerat, aliorum auctoritate librorum suffecimus. Vetus Oxoniensis, *hæredem instituit Pater, et per ipsum creata sunt omnia*, etc. intermediis omnibus prætermisissis. Eorundem repetitio verborum Anti quarios deceperit.

^g Atque heic voces, *de Seraphim*, quæ desiderabantur, supplevimus. Mox Baluzius omittit *Sabaoth*, duorum codicum Mss. auctoritate, quorum alter etiam *Deus* nomen quod præcedit, tacet. Pamelius olim reduxerat, quia reperitur et in Apocalypsi. Contra Remboldus et Erasmus etiam subsequentiâ duo verba, *qui erat*, omittunt.

^h Addunt aii *Jesus*. Mox alii de more *invisibilem, et impassibilem* præferunt. Recole quod superius ipse Rufinus tradit, *propter nonnullos hæreticos addita quædam videri, per quæ novellæ doctrinæ sensus crederetur excludi*.

ⁱ Tacent *incarnatum*, ac tantummodo in carne natum habent Mss. duo codices, quos Baluzius sequitur, Sangermanensis et Regius, itemque ed. Remboldus, atque Erasmus. Pamelius *in carne, et ex carne natum*, cui ferme nova Oxoniensis editio consonat. Morelius nobiscum facit.

reputabitur alter ad eum. ^a *Invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo: post hæc in terris visus est, et inter homines conversatus est (Baruch. 3. 36.).* Sequitur post hoc:

6. ET IN ^b CHRISTO JESU UNICO FILIO EJUS DOMINO NOSTRO. Jesus **62** Hebræi vocabuli est nomen, quod apud nos Salvator dicitur. Christus a chrismate, id est ab unctione appellatur. Legimus enim in libris Moysi, quod Auses Navæ Filius, cum electus esset dux populi, commutato nomine, de Ause Jesus cognominatus sit, quo scilicet ostenderetur hoc esse nomen, quod principibus et ducibus conveniret, his dumtaxat qui salutem sequentibus se populis darent. Itaque et ille Jesus appellatus est, qui eductum de terra Ægypti populum, et de erroribus eremi liberatum in terram Repromissionis induxit. Et hic ^c Jesus, qui populum de ignorantia tenebris eductum, et de mundi erroribus revocatum, introduxit ad regna cælorum. Christus quoque, vel pontificale, vel regium nomen est. Nam prius et pontifices unguento chrisomatis consecrabantur et reges. Sed illi veluti mortales et corruptibiles, unguento materie corruptibilis ungebantur: hic vero Sancto Spiritu perunctus Christus efficitur, sicut Scriptura de eo dicit: *Quem unxit Pater Spiritu Sancto misso de cælis (Act. 10.).* Et Esaias præfiguraverat, dicens ex persona Filii: *Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare misit me pauperibus (Esai. 61.).* Quia ergo ostendimus, quid sit Jesus, qui populum salvet, et quid sit Christus, qui pontifex factus sit in æternum, nunc ex consequentibus, de quo dicantur ista, videamus. ^d Unico Filio, inquit, ejus Domino nostro. Per hoc docet nos, quia Jesus iste, de quo diximus, et Christus

A de quo exposuimus, unicus Filius Dei, et noster Dominus sit. Ne forte putes, quod humana is' a vocabula terrenum te aliquid doceant, ideo subjungit, unicum hunc esse Filium Dei Dominum nostrum. Unus enim de uno nascitur, quia et splendor **63** ° unus est lucis, et unum est verbum cordis: nec in numerum pluralem defluit incorporea generatio, nec in divisionem cadit, ubi qui nascitur, nequaquam a generante separator. Unicus est, ut menti sensus, ut cordi verbum, ut forti virtus, ut sapientia sapienti. Nam sicut solus sapiens Pater ab Apostolo dicitur: ita et solus Filius sapientia nominatur. Unicus ergo Filius est: et cum sit gloria, sempiternitate, virtute, regno, potestate hoc quod Pater est: omnia tamen hæc non sine auctore, ^e sicut Pater, sed ex Patre tanquam Filius sine initio, et æqualis habet: cumque sit ipse omnium caput, ipsius tamen caput Pater est. Sic enim scriptum est: *Quia caput Christi Deus est.*

7. Filium sane cum audis, nolo ^f cogitationem carnalis natiuitatis assumas, sed memento hoc de incorporea divi substantia et naturæ simplicis. Si enim ut supra jam diximus, vel in eo quod cor generat verbum, vel mens sensum, vel lux ex se parit splendorem, nihil horum requiritur, nec ulla in tali generatione fragilitas cogitatur: quanto purius et sacratius de horum omnium creatore censendum est? Sed fortasse dicas, ista quam memoras ^h insubstantiva est generatio: neque enim lux substantivum facit splendorem, aut cor substantivum generat verbum: Filius autem Dei substantialiter asseritur generatus. Ad hoc [*Al. hæc*] primo omnium illud dicimus, ⁱ cum etiam in cæteris proferantur exempla, non per omnia tamen **64** similitudinem servare

^a Amovimus hinc qui pronomen, sacri Textus, librorumque aliorum auctoritate. Insequenti versiculo, pro *inter homines*, ex Græco ἐν τοῖς ἀνθρώποις, alii *cum hominibus* præferunt.

^b Morem alii Editoribus gerimus, qui Christi nomen novini Jesu præponunt, quia et prius illud Rufinus explicat. Antea erat in *Jesum Christum*, etc. in accusandi etiam casu, ut alias monuimus.

^c Addunt alii dicitur, et mox evocatum, pro *revocatum*. Sapienter Hieronymus Comment. in Matth. cap. 16. *Christus commune dignitatis est nomen, Jesus proprium vocabulum Salvatoris.* Adde Chryzologum Rufini vestigiis hærentem S. r. m. 59. *Ab unctione, ait, Christus, quia et unctio, quæ per Reges, Prophetas, et Sacerdotes olim cucurrerat in figuram, in hunc Regem Regum, Sacerdotem Sacerdotum, Prophetarum Prophetarum, tota se plenitudine spiritus divinitatis ejudit.*

^d Baluzius *Et in unico*, etc. Nobis ablativum, pro accusativo rescripsisse satis fuit. Tum vero *Per hoc* emendavimus, pro quo erat *Post hoc*.

^e Antea unus, quod et Pamelus pridem castigaverat ex aliis libris, qui etiam inferius verba, *ut sapientia sapientis*, præponunt illis, *ut cordi verbum*, etc.

^f Restituimus ex aliis plerisque omnibus libris, sicut Pater, pro quo antea erat, *sunt Patre*: suffecimus quoque mox verba, *sine initio et æqualis*, quæ desiderabantur. Cætera ad finem u- que sectionis vixata multum ab Editoribus sunt. Nobis cum bene satis habere nostra hæc lectio videatur, excepta quoque a Barræo fuerit ex antiquissimo, atque optime notæ Ms. mutare nihil placuit, ut siquid refor-

mandum eruditio Lectori videbitur, ejus judicio relinquamus. Baluzius itaque legit, *et cum sit ipse omnium caput, ipsius tamen auctor est Pater, generando sine initio: quia nec Pater præcedit Filium, nec Filius sequitur Patrem in faciendo quasi adoptivum, sicut nos. Filium sane cum audis*, etc. Et codices quidem Mss. atque editos fidejussores adlegat, quos sequi maluerit, quam Pamelium, qui mancam et imperfectam sententiam adposuerit. Hic autem sic præfert: *cum sit ipse omnium caput, ipsius tamen caput est Pater. Sic enim scriptum est, Quia caput Christi Deus: ipsius tamen auctor est generando sine initio. Quia nec Pater*, etc. κατὰ λέξιν cum modo laudatis. Quæ plus habet, se testatur adjecisse ex duabus editionibus Hieronymianis antiquis, haud dubie germana. Et videtur, ait, tamen etiam hoc aut simile quid adjiciendum, *cumque Filius sit omnium auctor*: et deinde subjungendum, *ipsius tamen auctor est Pater*, etc. usque ad illud, *Filium sane*, etc. Nobis quæ præter impressam lectionem adsuunt, glossemat: studiosi alicujus videntur ad libri album adnotata, ex eoque in textum intrusa.

^g Antea erat *generationem*, pro *cogitationem*, quod libri alii pari consensu præferunt. Mox etiam *hæc* habent pro *hoc*, et *natura simplici*, pro *naturæ simplicis*.

^h Ita emendavimus, pro quo erat *insubstantia*, typothetarum, ut videtur, mendio; nam et *insubstantiam scintillam*, et *insubstantivum nihil inferius dicit Rufinus*. Mox *profert* libri alii habent pro *facit*.

ⁱ Alii, *quod cum etiam in cæteris rebus proferuntur exempla, non per omnia similitudinem* etc. Istasmodi exempla accuratum examen terendo non esse,

possunt rei illius, cui præbere putantur exemplum : **A 71^r** sine exemplo et ^d divinitas. Tum etiam illud sed unius alicujus partis, pro qua videntur assumpta, similitudinem tenent. Verbi gratia, ut cum in Evangelio dicitur : *Simile est regnum cælorum fermento, quod abscondit mulier in farinæ mensuris tribus (Matth. 13.)*. ^a Numquidnam putabimus regnum cælorum per omnia simile esse fermento, ut substantia illa ita palpabilis sit ac fragilis, ut et acida fieri possit et corrupta? Sed ad hoc solum exemplum istud videtur assumi, ut ostenderetur ex parva prædicatione verbi Dei humanas mentes fidei fermento posse ^b coalescere. Similiter et cum dicitur : *Simile est regnum cælorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium abstrahit [At. attrahit] (Ibid. 33.)*. Et in hoc nunquid putandum est, quod natura lini, quo rete ^c operamur, ac nodis quibus maculae nectuntur, regni cælorum substantia per omnia conferatur? Sed ad hoc solum videtur assumpta comparatio, ut ostenderetur, quia sicut rete de profundo maris pisces adducit ad litus : ita de profundo sæculi hujus errore humanæ animæ regni cælorum prædicatione liberantur. Ex quibus constat, exempla non in omnibus his, quorum exempla sunt, esse similia : alioqui si eadem essent omnia, jam non exempla dicerentur, sed ipsæ potius res, de quibus agitur, viderentur. Deinde etiam illud dicendum est, quod nulla creatura talis esse potest, qualis creator ejus : et ideo sicut sine exemplo est divina substantia, ita et

jampridem declaravit S. Alexander, qui Arrium primum anathemate perculit. Eum videsis apud Theodoritum Hist. Eccles. lib. iv.

^a *Naud recte erat duobus verbis Nunc quidnam : al. Numquid.* Deinde sic voculam, quæ deerat, suffecimus. Mox ita adverbium Oxoniensis editor tacet. Denique corrupta legimus, pro corruptuta. Quæ sequuntur effert Baluzius sub interrogandi nota, *An ad hoc solum exemplum istud videtur assumptum*, etc., cum Morelio, Remboldo atque Erasmo.

^b Editor Oxoniensis recens, *coalescere*; mox cod. Sangerman., *retis missæ*.

^c Minus placet, quod alii omnes habent *aptatur*, pro *operamur* : male autem omnino est, quod *nassulae*, mox habent, pro *maculae*. Retis maculae illæ sunt, quas Italice *maglie* vocamus. Dixit et Cicero *reticulum minutis maculis*. In sequentibus iterum sub interrogandi nota Baluzius, *An ad hoc solum*, etc. Et mox cum Sangermanensi codice *educit*, pro *adducit*. Leviora alia quedam præterimus.

^d Ita vetustiores habent Hieronymianæ editiones. Pamelius cum aliis *divina majestas*, Baluzius cum Sangerman. codice et vetere edit. Oxoniensi *divina nativitas* rescripsit, et *Tunc*, pro *Tum* quod subsequitur.

^e Baluzius, sive qui ejus Cyprianicam editionem Monachus Benedictinus vulgavit, *cur* voculam, nullo suffragante Ms. aut edito libro, expunxit, adeoque et notam interrogandi sustulit, quam quidem in Sangermanensi Ms. haberi ait, neque in edit. Remboldi atque Erasmi. Nempe cum subsequens contextus ferret, *insubstantivum ex se splendorem proferre non potuit*, visum hoc est fidei et Rufini sententiæ contrarium. Hoc enim, ait, in loco refellitur, *insubstantiva generatio*, nec quidquam aïu! disputat Rufinus, nisi Filium esse *substantivum splendorem, substantivum Verbum, substantialiter generatum*, longe

^f Illic in editione Vallarsiana quam recudimus, gravis error typographicus in numeris foliorum irrepsit : ommissa sunt nempe folia 65, 66, 67, 68, 69 et 70, cum tamen in indice Rufini Operibus subjecto ad supradictos numeros lector s'pe referretur. Nos ne paginarum ordo subvertiretur, eandem lacunam consulo servantes, supradictis numeris, quoties in indice appellati sunt, eos substituiimus, qui illorum in textu locum occupant.

addimus, quia omnis creatura ex nihilo est. Si ergo insubstantiva scintilla, quæ ignis est, ex se creaturam, quæ ex nihilo facta est, gignit, et conditionem in hoc servat originis suæ : cur ^e illius æternæ lucis substantia, quæ semper fuit, quia insubstantivum in se nihil habuit, substantivum ex se splendorem proferre non potuit? Et ideo recte unicus dicitur Filius. Unicus enim ^f et solus est, qui ita natus est, nec comparationem aliquam potest habere, quod unicus est : nec similitudinem in substantia cum factoris [At. factis] suis habere potest ille, qui factor est omnium. Hic est ergo Christus Jesus filius unicus Dei, qui est et Dominus noster. Unicus et ad filium referri et ad Dominum potest. Unicus est ^g enim et vere Filius, et unus Dominus Jesus Christus. Cæteri quippe filii, licet filii dicantur, adoptionis tamen gratia dicuntur, non veritate naturæ. Et si dicuntur alii Domini, concessa tamen non ingenua potestate dicuntur. Hic vero solus est unicus Filius, et solus unicus Dominus : sicut et Apostolus ait : ^h *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (Ephes. 4. 6.)*. Ideo [At. igitur] posteaquam propositus ordo filii ineffabile sacramentum filii de Patre nativitatis exposuit, nunc ad humanæ salutis dignationem dispensationemque descendit : et hunc quem supra dixit unicum Filium Dei, et Dominum nostrum nunc dicit.

9. QUI NATUS EST DE SPIRITU SANCTO **72^r** EX MARIA

aliter ac in exemplis, quæ ex rebus creatis petuntur. Sublata igitur *cur* vocula, atque interrogatione, consultum satis et menti Auctoris putavit et fidei. At neque ibi mendum cubat, neque illa Auctoris mens est. Præstabat, quod deinde laudatus Editor suspicatur, *substantivum legere*, pro *insubstantivum*, scilicet *ex se splendorem*, etc. expuncta tantummodo in vocula, quam præcedentis verbi ejusdem recursum deceptos librarios addidisse, perspicuum est. Nos ita locum restituimus.

^f Editor Oxoniensis *eo solum est*, tum et Baluzius *quia natus sit*. Intellige, ut inferius se Auctor explicat, *de Patre nativitatem*. Ex iisdem tertio ab hoc verso nomen *filius*, quod deerat suffecimus.

^g *Iidem, Unus est filius, vere filius* : quibus cum et nos alterum *vere*, quod subsequitur, supplemus. Vici-sim illi quod primo occurrit *filii* tacent, et quod item primo occurrit *tamen* in *tantum* mutant, alterum reticent. Porro autem hæc etiam accepisse ab Cyrillo suo, J. ro-olymitano inquam, Rufinus videtur. *Ἦν δὲ ἀκούων (ait ille Catech. XI.) μή νομίσης θετόν, ἀλλὰ φυσικόν υἱόν, υἱόν μονογενῆ, ἀδελφόν ἕτερον οὐκ ἔχοντα* : διὰ τοῦτο γὰρ καλεῖται μονογενής, ὅτι εἰς τὸ τῆς θεότητος ἄξιωμα καὶ τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν ἀδελφόν οὐκ ἔχει, κ. τ. λ. *Filium cum audis, ne adoptivum existimes, sed naturalem filium, filium unigenitum, qui fratrem alium non habet. Propterea enim unigenitus audit, quia sive dignitatem divinitatis spectes, sive ejus ex Patre nativitatem, fratrem, sive similem nullum habet.* Et rursus num. IV. *Cum Filium dici audis, non improprie et catachresi quadam ita appellari existimes, sed verum esse filium, filium naturalem intellege, &c.*

^h Præponunt iidem ex Apostolo verba, *Unus Pater Deus*, etc. Mox ex eorundem consensu et nos *de Patre nativitatis*, restituiimus pro quo erat *de nativitate Patriæ*.

VIRGINE. Hæc jam inter homines dispensationis nativitas est, illa divinæ substantiæ: hæc digna ionis est, illa naturæ. De Spiritu Sancto ex Virgine nascitur: et jam in hoc loco mundior auditus requiritur et prior sensus. ^a Huic enim, quem dudum de Patre natum ineffabiliter didicisti, nunc a Spiritu Sancto templum fabricatum intra secreta uteri virginalis intellige: et sicut in sanctificatione Sancti Spiritus nulla sentienda est fragilitas, ita et in partu Virginis nulla intelligenda est corruptio. Novus enim huic sæculo datus est hic partus, nec immerito. Qui enim in cælis unicus Filius est, consequenter et in terra unicus ^b est, et unice nascitur. Nota sunt omnibus et in Evangelii decantata de hoc scripta prophetarum, quæ dicunt, quod *Virgo concipiet, et pariet filium* (*Esai. 7. 14.*). Sed et partus ipsius mirabilem modum Ezechiel Propheta ante formaverat, Mariam figuratim portam Domini nominans, per quam scilicet Dominus Ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo: *Porta autem quæ respicit ad Orientem clausa erit, et non aperietur, et nemo transibit per eam: quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam, et clausa erit* (*Ezech. 44.*). Quid tam evidens de conservatione Virginis dici poterat? Clausa fuit ea virginitatis porta: per ipsam intravit [*Al. introivit*] Dominus Deus Israel ^c, per ipsam in hunc mundum de utero Virginis processit, et in æternum porta Virginis clausa, servata virginitate, permansit. Igitur **73** Sanctus Spiritus refertur dominicæ carnis, et templi ejus creator. Incipe jam hinc intelligere etiam Spiritus Sancti majestatem. Contestatur enim et Evangelicus sermo de ipso, quod cum loquenti Angelo ad Virginem, et dicenti, *Quia paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum: hic enim salvum faciet populum a peccatis suis* (*Matt. 1.*), ^d illa respondisset, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco* (*Luc. 1. 3.*). Et dixerit Angelus ei, *Spiritus Sanctus veniet super te, et virtus altissimi obumbrabit tibi: et ideo quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Vide ergo cooperantem sibi invicem Trinitatem. Spiritus Sanctus venire dicitur super Virginem, et virtus altissimi obumbrare ei. Quæ est autem virtus altissimi, nisi ipse Christus, qui est Dei [*Al. Domini*] virtus et Dei sapientia? Cujus autem hæc virtus est [*Al. tacetur est*]? Altissimi inquit. Adest ergo altissimus, adest et virtus altissimi, adest et Spiritus Sanctus. Hæc est Trinitas ubique latens, et ubique ^e parens, vocabulis personarum discreta, inseparabilis vero substantia deitatis: et quamvis solus Filius nascatur ex Virgine, adest tamen [*Alias tacetur tamen*] et altissimus: adest et Spiritus Sanctus,

^a Antea *Hunc* erat, et mox *huc*, pro *nunc*. Ita Baluzius post Pamelium restituit. Ego maluisse priorem duntaxat vocem tentari, et *Nunc* ibi pro *Hunc* rescibi.

^b Tacet idem hic voculam, tum, juncto Editore Ozoniensi atque alii, plus habet, *in ter a unicus filius est, quia et unice*, etc.

^c Addunt ipse quidam cum Baluzio, qui et mox *consecratione*, pro *conservatione* ex codice Sangermanensi editisque aliis libris maluit. Nobiscum Bar-

Aut et conceptus Virginis sanctificatur, et partus.

11. Verum hæc quia ex Scripturis prophetiis asseruntur, possunt forte Judæos, quamvis sint infideles et increduli, confutare. Sed pagani solent irridere nos, cum audiant prædicari a nobis Virginis partum: propter quod paucis eorum obreccationibus respondendum est. Omnis partus ex tribus (ut opinor) constat: si adultæ ætatis sit femina, si virum adeat, si non sit ^e illius vulva vitio sterilitatis occlusa. Ex his tribus in hoc partu, quem prædicamus, unum deficit, virscilicet: et hanc partem (quia qui nascebatur non erat terrenus homo, sed cælestis) per spiritum cælestem dicimus, salva Virginis incorruptione, completam. Et tamen quid mirum videtur, si virgo conceperit, cum Orientis avem, quam Phœnicem vocant, in tantum sine conjuge nasci, vel renasci constet, ut semper **74** una sit, et semper sibi ipsi [*Al. ipsa*] nascendo, vel renasendo succedat? Apes certe nescire conjugia, nec fœtus nixibus edere, omnibus palam est. Sed et alia nonnulla deprehenduntur sub ^f hujusmodi sorte nascendi. Hoc ergo incredibile videbitur divina virtute ad totius mundi reintegrationem factum, cujus exempla etiam in animalium natiuitate cernuntur? Et tamen mirandum est [*Al. tacetur est*], cur hoc Gentilibus impossibile videatur, qui credunt Minervam suam de cerebro Jovis natam. Quid ad credendum difficilius, aut quid magis contra naturam est? Illic femina est, hic naturæ ordo servatur, hic conceptus, hic [*Al. et*] partus temporibus suis editur: ibi nusquam femineus sexus, sed vir so^gus et partus. Qui illa credit, cur ista miratur [*Al. miretur*]? Sed et Liberum patrem dicunt de femore ejus natum. Ecce aliud portentum genus, et tamen creditur. Venerem quoque, quam Aphroditem vocant, de spuma maris, sicut et omnis ejus composito ostendit, credunt esse progenitam. De ovo natum Castorem Polluceque confirmant, et ex formica [*Al. formicis*] Myrmidones: et alia mille sunt, quæ quamvis ^h contra naturam rerum vententia, ipsis tamen sunt visa credibilia, ut Deucalionis et Pyrrhæ lapides jactos, et hominum ex his segmentem natam. Et cum hæc tot et alia signa crediderint, unum eis impossibile videtur, quod adolescens femina, divinum germen, non hominis vitio, sed Deo spirante conceperit. Qui utique si ad credendum difficiles sunt, illis tot et tam turpibus monstris fidem nequaquam commendare debuerant. Si vero faciles sunt ad credendum, multo promptius hæc nostra tam honesta et tam sancta recipere, quam illa tam indigna et tam fœda credere debuissent.

ræus, Frobenius, Pamelius atque alii sciunt.

^d Minus recte erat, *illam respondisse*. Mox alii, *dixerit Angelus Dei*, pro *ei* legunt.

^e Desiderantur, Baluzio teste, duo hæc verba *illius vulva* in cod. Sangermanensi, Remboldo, atque Erasmo.

^f In aliis libris *uti*, pro *sub*.

^g Tacent idem hic *quævis*: tertio autem ab hoc versu plus habent, *unum eis impossibile*, etc. Mox alii cum Pamelio, *inspirante*, pro *spirante* habent.

42. Sed ^a dicunt fortassis, quia possibile si fuerat A Deo, ut virgo conciperet, possibile etiam fuerat ut pareret: sed indignum eis videri, ut tanta illa majestas per genitales feminæ transiret ^b egressus: ubi quamvis nulla fuerit ex viri commistione contagio, fuit tamen **75** ipsius puerperii obscœnæ attractionis injuria. Pro quo paulisper eis secundum sensum suum respondeamus. Si quis videat parvulum in profundo cœni necari, et ipse cum sit vir magnus et potens, extremum ^c (ut ita dixerim) ingrediatur cœnum, ut parvulum liberet morientem, pollutusne a te accusabitur hic vir, qui paululum calcaverit luti, an ut misericors laudabitur, quod vitam contulerit morituro? Sed hæc etiam de communi homine dicta sint. Redeamus nunc ad naturam ejus, qui natus est. Quantum putas natura solis illo inferior est? quantum creatura sine dubio creatore. Intuere nunc ^d, si solis radius in cœni alicujus voraginem demittatur, nunquidnam aliquid inde pollutionis acquirit? aut obscœnorum illustratio, solis ducitur in injuriam? Ignis quoque quanto natura est inferior his de quibus sermo est? Et nulla materia, vel obscœna, vel turpis adhibita ei, ignem polluisse creditur. Cum [Al. add. ergo] hæc ita esse in rebus materialibus constet, tu in illa supereminenti et incorporea natura, quæ super omnem ignem, et super omne lumen est, pollutionis aliquid putas ac [Al. aut] obscœnitatis incidere? Tum deinde etiam ad [Al. tacetur ad] illud adverte. Nos hominem a Deo creatum de terræ limo dicimus. Quod si obscœnitas Deo reputatur opus suum requirenti, multo magis ei reputabitur opus istud ab initio fabricanti. Et superfluum est dicere, cur per obscœna transierit, cum non

^a Alii dicent; et possibile quidem fuerit Deo, ut, etc. tum fuerit Deo, ut pareret: quam lectionem Pamelius olim induxit. Nobiscum sive cum Barræo (a quo nisi sicubi peccare videatur, nunquam discedimus) et Frobenius, et Morelius et vetustiores alii nonnulli legunt.

^b Atque heic egressus retinemus, quod et concin-nius videtur pro excessus, quod Baluzius ex cod. Sangerman., Remboldo, atque Erasmo præfert. Mox autem ipse, atque alii una omnes male omnino habent, ex virili admittance commixtio. Tanti eis fuit, Barræanum exemplar ignoras-e.

^c Apud alios extremis, ut ita dixerim, plantis ingreditur.

^d Ibidem, intuere nunc solis radios, si in cœni alicujus, etc., tum demittantur, et deinde acquirunt, quemadmodum et Pamelius olim ex conjectura Cauchii ex Frobenio induxerat: quamquam iste omnia hæc in singulari numero cum vet. edit. legebat. Pro eo quod subsequitur, nunquidnam aliquid inde, etc., cod. Sangermanensis, Remboldus ac Morelius, nunquid inde jam aliquid; et pro ducitur in injuriam, ducetur injuriis præferunt.

^e Vetus edit. Oxoniensis. ad solutionem vocare; alii ab absolute vacare; rectius ab solutione; tum omit-tam minori numero, et per omnia, pro omnino.

^f Hunc locum Cassianus Libro VII. de Incarnatione cap. 27. recitat, cum insigni honoris significatione, Auctoris sui Rufini nomen et laudes præfatus. Rufinus quoque, ait, Christianæ philosophiæ vir, haud contemnenda Ecclesiasticorum doctorum portio, ita in Expositione Symboli de Domini nativitate testatur: Filius enim, inquit, Dei nascitur ex Virgine, non

possis dicere, cur obscœna condiderit. Et ideo obscœna hæc esse, non natura, sed observantia docuit. Cæterum omnia quæ sunt in corpore, ex uno eodemque luto **76** formata, usibus tantum et officiis naturalibus distinguuntur.

Sed nec ^e illud quidem absolute vacare hujus quæstionis omittamus, quod substantia Dei, quæ omnino est incorporea, inseri corporibus, vel capi ab eis principaliter non potest, nisi aliqua sit media substantia spiritualis, quæ capax divini spiritus possit esse. Verbi gratia, ut si dicamus, lux omnia quidem membra corporis illustrare potest, a nullo tamen eorum nisi a solo oculo capi potest. Solus est enim oculus qui capax est [Al. sit] lucis. Et ^f Filius ergo Dei nascitur ex Virgine, non principaliter soli B carni sociatus, sed anima inter carnem Deumque media generatus. Anima ergo media, et in secreta rationabilis spiritus arce Verbum Dei capiente, absque ulla quam suspicaris injuria, Deus est natus ex Virgine. Et ideo nihil ibi turpe putandum est, ubi sanctificatio spiritus inerat, et anima, quæ erat Dei capax, particeps fiebat etiam carnis. Nihil ibi ^g ducas impossibile, ubi aderat virtus altissimi. Nihil de humana fragilitate cogites, ubi plenitudo inerat divinitatis.

44. CRUCIFIXUS SUB PONTIO PILATO, ET SEPULTUS. DESCENDIT ^h AD INFERNAM. Docet Apostolus Paulus, illuminatos esse debere oculos cordis nostri (Ephes. 1.), ad intelligendum, quæ sit altitudo, latitudo et profundum (Ibid. 3.). Altitudo ergo et latitudo, et C profundum, descriptio crucis est: cujus eam partem quæ in terra defixa est, profundum appellavit. Altitudinem vero illam, quæ super ⁱ terram porrecta

principaliter soli carni sociatus, sed anima inter carnem, Deumque mediante, generatus. Nos ex hoc etiam Cassiani testimonio, ut et aliorum librorum fide, nonnulla heic restitimus, quæ haud recte habebant in Barræano exemplari, scilicet, sed in anima in carnem... generatur. Porro nec majore indiget fidejussore sententia. Visum tamen est Baluzio, sive Operum Cyprianicorum editori Benedictino, ne quem dici mediam Christi animam moveat, Lectorem commonefacere. Sic, ait, multi alii Scriptores locuti, quos recenset Petavius lib. IV de Incarn. cap. 13. Videtur autem illos, ut ita loquerentur, hæc potissimum cautio adduxisse, ne dolores quos Christus sensit, et alii motus in ejus anima ad occasionem corporis motuum excitati, in divinitatem ipsam referrentur; quod impium prorsus foret, ac soli hæresi congrueret Arianæ. Rufino sane hoc in loco nihil aliud propositum, nisi ut divinam majestatem, nec in Christi nativitate contaminatam, nec in morte doluisse, demonstraret.

^g Ita et cod. Sangermanensis, Remboldus, atque Erasmus: præferunt tamen Baluzius, Fellus atque alii, ducas.

^h Malunt iidem in inferna, pro ad: qui nec sibi tamen in sequentibus constant. Mox vocem divinitatis, quæ voci altitudo subjungebatur, expunximus, ut pote quam rari admodum præter Barræum libri habent, neque Apostolus habet, et Pamelius olim expunxerat. Propius quoque ad fidem est, ex margine fuisse in textum intrusam, neque enim huic loco convenit.

ⁱ Apud alios in aerem: quorum auctoritate paulo post et nos vocem manus, quæ frustra ad lavamque

sublimis erigitur. Latitudinem quoque illam, quæ a dextera ergo illi, quos humano generi præfecerat Deus, in tyrannidis contumaciam versi, impugnare commissos sibi homines aggressi sunt, et peccati præliis debellare : sicut Ezechiel propheta mysticis designat eloquiis cum dicit : *In illa die procedent angeli festinantes exterminare Æthiopiam, eritque inter eos perturbatio in die Ægypti, quoniam^d ecce venit* (Ezech. 30.). Ergo omnipotentia eorum nudata, Christus dicitur triumphasse, ablatamque ab eis potestatem hominibus tradidisse : sicut ad discipulos suos dicit ipse in Evangelio : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici* (Luc. 10.). Illos itaque qui accepta potestate male abusi sunt, subjectis quondam suis subiecit [*Al. subiecit*] crux Christi. Nos vero, hoc est humanum genus edocet, primo omnium usque ad mortem resistere adversus peccatum, et libenter interitum pro pietate suscipere. Tunc deinde obedientiam nobis in hac eadem cruce proponit exemplum, sicut^e illis, qui aliquando rectores nostri fuerant, posuit contumaciæ pœnas. Audi [*Al. Audite*] ergo quomodo Apostolus vult per crucem Christi obedientiam nos docere^f. *Hoc, inquit, sentite in vobis, quod in Christo Jesu : qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem* [*Al. similitudine*] *hominum factus, et habitu repertus ut homo, factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philip. 2. 5.). Quia ergo ille magnus magister est, qui fecerit et docuerit, ideo obedientiam, quæ piis^g etiam suscepta morte, servanda est, **79** docuit ipse pro hac prius moriendo servari.

15. Etenim (ut breviter aliqua etiam de secretioribus perstringamus) ab initio Deus cum fecisset mundum, præfecit ei et præposuit quasdam virtutum cælestium potestates, quibus regeretur et dispensaretur mortalium genus. Quod ita factum Moyses indicat in Deuteronomii cantico, ubi dicit : *Cum divideret excelsus gentes, stavit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei* (Deut. 32. 8.). Sed et horum nonnulli, sicut et ipse qui princeps appellatus est mundi, datam sibi a Deo potestatem, non his quibus acceperant legibus temperarunt : nec humanum genus divinis obedire præceptis, sed suis parere prævaricationibus docuerunt ; et hinc adversus nos peccatorum chirographa scripta sunt, quia ut propheta dicit : *Peccatis nostris venundati sumus* (Esa. 53.). Pretium namque animæ suæ unusquisque consequitur, cum concupiscentiæ satisfecerit. ^e Per istud ergo unusquisque chirographum **78** illis rectoribus pessimis tenebatur, quod Christus detraxit adveniēns, et hac eos potestate denudavit. Idque sub ingenti mysterio Paulus indicat, cum dicit de eo : *Delens quod adversus nos erat chirographum, et affigens illud cruci suæ, traduxit principatus et potestates, triumphans eos in semetipso* (Colos. 2.). Readebatur, amovimus. Tacent iidem inferius quid voculam, adeoque et interrogationis notam.

^a Paulo plenius apud alios, *Triumphum enim insigne est tropæum : tropæum autem devicti*, etc.

^b Habent alii magno numero, neque ipso recentiore Oxoniensi editore excepto, *expensas* : tum ipse etiam Paluzius, *manus tota die, sicut sanctus Propheta dicit, tenderet ad populum incredibilem : quæ quidem vox incredibilem, facile aliis videatur supplenda, mihi non item. Dicitur ita locum restituisse ex Cauchio Pamelius, qui scilicet Barræi exemplar ignoravit. Caterum multo corruptius olim legebatur, tendit manus, et paulo post : eam vero partem, quæ sub terram demergitur, quod inferna sibi regna, etc. Morellius, expensas autem manus tota die sanctus Propheta dicit, Tetendi manus tota die ad populum incredibilem, qui est in terra, etc. Eam vero partem, quæ, etc. Leviera alia præterimus.*

16. Sed fortasse terretur [*Al. terreatur*] aliquis in hujuscemodi doctrina, quod quem paulo ante cum Deo Patre diximus sempiternum, ac de ejus substantia esse progenitum : quemque regno, maiestate, æternitate, unum cum Deo Patre esse docuimus : nunc de ejus morte tractamus [*Al. tractemus*]. Sed nolo terrearis, o fidelis auditor : paulo post istum, quem audis mortuum, rursus immortalem videbis. Mors enim ab eo mortem spoliatura suscipitur. Nam sacramentum illud susceptæ carnis, quod supra exposuimus, hanc habet causam, ut divina Filii Dei virtus velut hamus quidam, habitu humanæ carnis ob-

^e Præpositione per ommissa, legunt alii, *Istud ergo uniuscujusque chirographum ab illis rectoribus, etc.*

^d Legebatur antea non bene, *quoniam rectitudo venit. Ergo, etc.* Emendant libri, etique alii, quamquam illud ecce duo Ms. apud Baluzium, totidemque editi Rembold, atque Erasmus tacent ; cætera sic legunt, *Recte ergo eos omnipotentia nudatos, Christus, etc.* Nobiscum postremis verbis facit et vetus editio Oxoniensis.

^e Antea erat *sicut in aliis* : mox pro *contumaciæ*, duo modo laudati cod. Mss. R. mboldus, atque Erasmus *contumeliæ* habent.

^f Duo apud Baluzium Mss. *doceri*.

^g Alii, *morte etiam suscepta, et ipse prius pro hac moriendo, etc.* Frobenius et vetus editio apud Pamel. *Ideoque* (leg. *Ideo quæ*) *prius, etiam suscepta morte, servanda docuit, ipse hæc prius moriendo servavit.*

tectus, et sicut Apostolus^a Paulus ante dixit, *habitu inventus ut homo* (Philip. 2.), principem mundi invitare possit ad agonem : cui ipse carnem suam velut escam tradens, hamo eum divinitas intrinsecus^b teneret insertum ex profusione immaculati sanguinis. Solus enim, qui peccati maculam nescit, omnium peccata delevit : eorum dumtaxat, qui sanguine ejus postes fidei suæ signassent. Sicut ergo hamum^c esca contactum si piscis rapiat, non modo escam ab hamo non movet, sed et ipse de profundo, esca aliis futurus, educitur : ita et is qui habebat mortis imperium, rapuit quidem in morte corpus Jesu, non sentiens in eo hamum divinitatis inclusum ; sed ubi devoravit, hæsit ipse continuo, et disruptis inferni claustris, velut de profundo extractus trahitur, ut esca cæteris fiat. Quod ita futurum sub hac eadem figura^d Ezechiel dudum propheta significaverat, dicens : *Et extraham te in hamo meo, et extendam te super terram. Campi implebuntur de te, et constituam super te omnes volucres cæli, et saturabo ex te omnes bestias terræ* (Ezech. 42.). Sed et propheta David dicit : *Tu confregisti capita draconis magni, dedisti eum in escam populis Æthiopum* (Psal. 73.). Et Job de eodem mysterio similiter protestatur : *ait enim ex persona Domini loquentis ad se : Aut adduces draconem in hamo, et pones capistrum circa nares ejus* (Job. 40.).

17. Non ergo damno aliquo, aut injuria divinitatis Christus in carne patitur ; sed ut per infirmitatem carnis operaretur salutem, divina natura in mortem per carnem descendit, non ut lege mortalium detineretur a morte, sed ut per sese resurrecturus januas mortis aperiret. Velut si quis rex pergat ad carcerem, et ingressus aperiat januas, resolvat catenas, vincula, seras et claustra comminuat, et educat vinctos in remissionem, et eos qui sedent in tenebris et in umbra mortis, luci ac vitæ restituat. Dicitur ergo rex fuisse quidem in carcere, non tamen ea

^a Nomen Paulus reticent alii, qui et mox *reperitus*, pro *inventus* legunt. Baluzius locum ait commode restitutum fuisse a Pamelio, tantum quod *possit* ponerit minus accurate, pro *posset*, quod est in cod. Sangerm. et vetustis editionibus. Nempe Barræum uterque penitus ignoravit.

^b Una tantum litterula, *insertum* scilicet pro *insertus*, restituta, satis bene cætera Barræanæ lectionis habere visa sunt, cui et vetus Edit. Oxoniens. partem majorem consonat. Alii legunt, *escam tradidit, et effusione immaculati sanguinis, qui* (prætermis-
s. Solus enim, quæ alium sensum inchoant, eique necessaria sunt) *peccati maculam nescit, omnium peccata deleret, eorum dumtaxat, qui cruore eius*, etc.

^c Littera datus sæpe cod. Sangermanensis contentum : alii *conceptum*, et mox *cum hamo* pro *ab*, denique in mortem pro morte, et paulo post *traditur*, pro *trahitur*.

^d Alii, *signaverat*. Altero Scripturæ testimonio verba, *Tu confregisti capita draconis magni*, quæ desiderabantur suffecimus ex libris plerisque alii omnibus : *dedisti et eum pro dedit* legimus. Pro *populis*, Baluzius *populi*, cod. Sangermanensis *populo* habet.

^e Apud alios *Dei*, quibuscum re-cripsimus et nos, *adduces draconem in hamo, et pones*, etc., pro *adducis et aut ponis*. Paulo post pro *patitur* alii *passus est*

A conditione, quæ fuerant cæteri, qui tenebantur in carcere, sed illi quidem ut pœnas solverent, hic vero ut absolveret pœnas.

18. Cantissime autem qui Symbolum tradiderunt, etiam tempus, quo hæc sub Pontio Pilato gesta sunt, designarunt, ne ex aliqua parte velut vaga et incerta gestorum traditio vacillaret. Sciendum sane est, quod in Ecclesiæ Romanæ Symbolo non habetur additum, *descendit ad inferna* : sed neque in Orientis Ecclesiis habetur hic sermo : vis tamen verbi eadem videatur esse in eo, quod sepultus dicitur. Sed quoniam erga Scripturas tibi divinas amor et studium subjacet, sine dubio dicis mihi, oportere hæc magis evidentibus divinæ Scripturæ testimoniis **S**1 approbari. Quanto enim ^a majora sunt, quæ credenda sunt, tanto idoneis magis et indubitatis testibus indigent. Vera quippe est, et consequens hæc positio. Sed nos tanquam scientibus legem loquentes, testimoniorum silvam brevilitatis causa derelinquimus [Al. reliquimus]. Pauca tamen ex multis, si etiam [Al. etiam si] hoc requiratur, adhibeamus [Al. adhibemus], scientes studiosis quibusque in Scripturis divinis latissimum testimoniorum pelagus patere.

19. Primo ergo omnium sciendum est, quod ipsa ratio crucis non omnibus una eademque est : sed aliud Gentibus, aliud Judæis, aliud credentibus sapit : sicut et Apostolus dicit : *Nos autem Christum prædicamus crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis^b vocatis Judæis et Græcis Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam*. Et ibidem : *Verbum enim crucis pereuntibus stultitia est, his vero qui salvati fiunt, id est nobis, virtus Dei est* (1. Cor. 1.). Judæi autem quibus ex lege traditum fuerat, Christum in æternum mansurum, scandalum patiebantur de cruce ejus, quia resurrectionem ejus recipere noluerunt. Gentibus autem stultitia videbatur, Deum mortem suscepisse, quia ignorabant My-

legent. Tum verbo *salutem* addunt *in medio terræ*, et ante *descendit*, duo ista *per carnem*, quæ et nobis digna, quæ supplerentur, visa sunt. Denique subsequenti versu, *in morte* habent pro *a morte*, et *per se resurrecturus*, etc.

^c Interserunt alii trium fere versuum pericopem hujusmodi, *ad gentem, in qua proprios habeat captivitatis vinculo alligatos, devictaque ea, carcerem intret, in quo vincti detinebantur, et ingressus*, etc. Nos eam neque repudiare omnino, tanquam ab aliena manu profectam, neque recipere in textum aulemus, siquidem et satis per se bene absque illi habere videtur, et mentem Auctoris explet, neque quod illa errore librariorum exciderit, loco ullo indicat.

^d Tacent alii fuerant, moxque *inclusi* habent pro *in carcere*. Barræanum, atque adeo nostram lectionem vetus quoque editio Oxoniensis probat.

^e Cod. Sangerman. Remboldus, Erasmus et vetus Oxon. editio *magna* : et mox *tanto* *in* *to* *reis* et *indubitatis*, prætermisso, *magis*. Qui nobiscum legunt, Frobenius, Morellus, Pamæus, Baluzius atque alii sic cætera legunt, *indigere, vera est et consequens propositio*.

^f A dunt alii *vero* : tum pro *et ibidem* legunt *et alibi* : et *pereuntibus quidem stultitia*. Mox quoque verba, *id est nobis tacent, et pro autem*, quod sequitur, habent *ergo*.

sterium carnis assumptæ. Fideles vero qui et natum A et passum in carne susceperant [Al. receperant], et a mortuis resurrexissent, merito virtutem Dei credebant esse, quæ vicerat mortem. Primo ergo hoc ipsum, quod Judæi, quibus propheta hæc prædixerant, non essent credituri: sed illi qui nunquam hæc a prophetis audierant: audi quomodo a per Esaiam prophético sermone signatur. *Quibus non est, inquit, annunciatum de eo, videbunt: et qui non audierunt intelligent legem Dei, a pueritia usque in senectutem non credentibus, ad gentes esset omne mysterium transferendum, idem Esaias hoc modo prædicit. 82 Et faciet, inquit, Dominus Deus sabaoth omnibus gentibus, in monte isto, b bibent lætitiã, bibent vinum, ungentur unguento in monte isto: trade hæc omnia B gentibus (Ibid. 25.).* Hoc enim consilium c omnipotentis super omnes gentes. Sed dicent fortasse nobis illi, qui se jactant in scientia legis: blasphematis, qui dicitis Dominum corruptioni mortis, et pœnitioni crucis fuisse subjectum. Legite ergo, quod scriptum habetis in Lamentationibus Jeremiæ, ubi dicit: *Spiritus vultus nostri Christus Dominus comprehensus est in corruptionibus nostris, in quo diximus: sub umbra ejus vivemus in gentibus (Thren. 4.).* Audis quomodo propheta Christum Dominum comprehensum esse dicit, et pro nobis, id est pro peccatis nostris corruptioni traditum: in cuius umbra, quoniam populus ille d Judæorum permansit incredulus, Gentilem subjectum esse dicit: quia vivimus non in Israel, sed in gentibus.

20. Quod si operosum non videtur, quam possumus breviter singula, quæ in Evangeliiis referuntur, qualiter in prophetis prædicta sint, designemus, ut hi qui prima fidei elementa suscipiunt, testimonia hæc habeant in corde descripta: ne ulla [Al. ut

a Verba per Esaiam, quæ et vetus Oxoniens. editio retinet, alii plerique omnes ignorant, qui et consequenter inferius, ubi idem Esaias dicitur, illud idem, ne prænotasse videantur, respuunt.

b Peccant nec semel reliquæ omnes, in hoc recitando testimonio, editiones, quæ habent, *in monte isto inveniri lætitiã, bibent vinum, ungentur unguento: trade hæc, etc.*; nam et *inveniri* pro *bibent* viciosum est, atque alienum a sacro Textu, et mitti vocem *in monte isto* repetitionem, mancum atque imperfectum. Optime Barræus juxta Græcum exemplar: *Ἐπὶ τῷ ὄρει τοῦτο πίνονται ἐνπροσώπῳ. πίνονται ὄνον χρεῖσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, παράδοι, κ. τ. λ.* Alterum *in monte isto*, una repetit vetus edit. Oxoniensis. Pro *Trade*, antea erat *Trades*.

c Alii præponunt *Dei*, p usque habent paulo post, *qui sic dicitis*.

d Habent, ut nobis quidem videtur, imperfecte libri alii omnes, *populus ille, qui permansit incredulus, abjectus est, dicit quia vivemus non in Israel, etc.*

e Vetus edit. Oxon. *manducabat*, reliquæ aliæ omnes *manducat*. Quod sequitur *ampliat*, eadem editio, Remboldus, et cod. Sangermanensis. probant, alii *ampliat*.

f Eadem vetus edit. *erant*: duæ aliæ apud Pamelium *stant*, reliquæ omnes *sunt*. Tum et *videre*, pro *audire* Fellus, Baluzius, et vetustiores nonnulli.

g Quanquam alias Rufinus, ut suis locis notatum est nobis, ex S. Cyrillo Jerosolymitano, ejus scilicet Ecclesie Archiepiscopo, cujus fuit ipse etiam Clero

nulla] eis unquam de his, quæ credunt, ambiguitas inimica surripiat [Al. subrepat]. Edoceatur per Evangelium, quod Judas unus de amicis et convivis Christi tradiderit eum. Audi hoc quomodo prænunciatur in psalmis: *Qui manducavit e, inquit, panes meos, ampliat adversum me supplantationem (Psal. 40. 10.).* Et alibi: *Amici, inquit, mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt (Psal. 37. 12.).* Et iterum: *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi t erunt jacula (Psal. 54.).* Vis audire, quomodo molliti sunt? *Venit, inquit, Judas ad Jesum, et dixit ei: Ave, Rabbi, et osculatus est eum (Matth. 26.).* Per molle igitur osculi blandimentum, execrabile jaculum proditoris infixit. Unde 83 Dominus e ad eum dixit: *Juda, osculo filium hominis tradis (Luc. 22.)?* Triginta argenteis audis eum appreciatum esse cupiditate proditoris. Audi et de hoc propheticam vocem. *Et dixi, inquit, ad eos: Si bonum est in conspectu vestro, date mercedem meam, h aut abnute (Zach. 11.).* Et post hæc, *Accepi, inquit, triginta argenteos, et misi eos in domum Domini in conflatorium.* Nonne hoc est, quod in Evangeliiis scribitur. Quia Judas pœnitentia ductus reportavit pecuniam, et projecit eam in templo, et discessit (Matth. 17.)? Bene autem mercedem suam dixit, vellet imputantis et exprobrantis affectu. Etenim tam multa bona opera apud eos egerat, cæcos i illuminaverat, claudis pedes, paralyticis gressum, mortuis quoque reddiderat vitam. Pro his igitur omnibus bonis, mercedem restituunt ei mortem, triginta argenteorum æstimatione pensatam. Refertur item in Evangeliiis, quod vincetus est. Prædixit hoc sermo propheticus per Esaiam dicens. *Væ animæ eorum, qui cogitaverunt cogitationem pessimam adversum semetipsos dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis (Esai. 3, sec. LXX.).*

adscriptus, in suam hanc Symboli expositionem nonnulla transtulerit, salsque erudite proposito suo apparuit: hanc tamen, et quæ proxime præcedit sectionem ita mutuatus ab eo est, ut fere descripsisse videatur. Et sane P. Touttee, qui nuperam Cyrilli editionem accuravit, ad Catechesim XIII. de Christo crucifixo, et sepulto, a num. 7, ubi occurrit objectionibus Judæorum, ad fere usque finem Catecheseo, id præstatum ab Antore nostro observat. Atque in Notis, ita hæc similia sunt iis, quæ apud Rufinum leguntur in expositione ejusdem articuli Symboli, quem hic tractat Cyrillus, ut mihi nullum dubium sit, quibus Rufinus ex istis Cyrilli fontibus suos hortulos irrigavit. Eadem sunt sententia, eadem Scripturarum in eodemque sensum allegationes, eodem ordine recitatæ, eadem objectiones, et ad obiecta responsiones, etc. Profecto hæc de Judæ prodicione per ferme verba, nedum sententias describit, ut Cyrill anæ expositione s videi hæc possit de Græco in Latinum paulo liberior interpretatio. Confer Græca, quæ adducere longum nimis esset. Præcipuos tantum locos, quorum se noster interpretem agit, inferius notabimus.

h Ita et duo, quos laudat Baluzius codd. Mss. præferunt. Remboldus atque Erasmus et *abite*, Morel. *aut abite*. Paulo quoque post legitur *accepit, misit* in Cod. Sangerman., Rembold. atque Erasmo. Confer Cyrillum Catech. laudata, num. 10 et seq.

i Addunt eorum plerique libri alii. Græce hæc eadem habes apud Cyrillum num. 15.

21. Sed dicit [Al. dicet] aliquis: Nunquid hæc de Domino intelligenda sunt? Nunquid Dominus ab hominibus teneri poterat, **84** et ad iudicium pertrahi? Et de hoc te idem propheta convincet. Dicit enim his verbis: *Ipsè Dominus in iudicium veniet, cum senioribus et principibus populi (Esai. 3.)*. Iudicatur ergo Dominus secundum prophete testimonium, et non solum iudicatur, sed etiam flagellis cæditur, et palmis in faciem verberatur, et conspuitur, et omne pro nobis perfert ^b opprobrium indignitatis. Et quia hæc stupescenda erant omnibus, cum prædicarentur ab Apostolis: idcirco etiam ex persona ipsorum propheta exclamat, et dicit: *Domine, quis credidit auditui nostro (Ibidem 53.)*? Incredibile enim est, ut Deus Dei Filius passus ^c ista dicatur, et prædicetur: ergo et prædicantur per prophetas, ne qua credituris dubitatio nasceretur. Ipse ergo ex sua persona Christus Dominus dicit: *Dorsum meum dedi ad flagella, et maxillas meas ad palmas, et faciem meam non averti a confusione sputorum (Ibidem 50.)*. Scribitur etiam illud inter cæteras ejus passionis, quod alligantes eum duxerunt ad Pilatum. Præsignavit etiam hoc propheta, ubi dicit: *Et alligantes adduxerunt ^d eum xenium regi Jarim (Osee 10. 6.)*: nisi si objiciat aliquis et dicat: sed Pilatus non erat rex. Audi ergo quid in consequentibus refert Evāgelium. **85** inquit, *Pilatus eum esse de Galilæa, misit eum ad Herodem, qui erat tunc rex in Israel*. Et bene addit nomen Jarim, quod est ^e silvester. Non enim erat

^a *Iidem et in iudicium protrahi*: quibusenim et nos *Ipse* pronomen subsequenti Isaac testimonio præposuimus, Græco etiam textu suffragante, *αὐτός κύριος, x. τ. λ.*

^b Item plerique alii *indignitatis injuriam*, et mox *stupenda præferunt*, pro *stupescenda*. Postremo hoc verbo nobiscum vetus edit. Oxoniensis. facit. Eadem apud Cyrillum sententia num. 12 et 13.

^c Consonat denuo laudata vetus editio. *Alie pertulisse ista dicatur et prædicetur. Et ideo prædicantur, etc.* Et paulo inferius *dedi flagellis*, pro *ad flagella*. Atque heic Cyrillum Rufinus describit.

^d Unde hoc sumitum sit, fatetur Pamelius se reperire non potuisse: Baluzius plane dissimulat. Sumtum vero est ab Osee cap. X. v. 6. quod Septuaginta sic efferunt, *καὶ αὐτὸν (εἰ; Ἀσσυρίους) δίσσαντες ἀπὲργαυ ξένια τῷ βασιλεὶ Ἰαριμ*. Veteres quidem edidit *xenium regis* tantum habent, tacito *Jarim*. Quod subsequitur *nisi* ex libris plerisque aliis supplemus. Porro autem agit heic etiam Noster Cyrilli interpretem. Ait ille num 14. *Δεδοίς ἦλθεν ἀπὸ τοῦ Καίφα πρὸς Πλάτον ἄρα καὶ τοῦτο γέγραπται; καὶ δίσσαντες αὐτὸν ἀπὲργαυ ξένια τῷ βασιλεὶ Ἰαριμ. Ἀλλ' ὑποκρούει τις τῶν ἑξῆως ἀπροσμέτων Πλάτος; οὐκ ἦν βασιλεὺς, x. τ. λ.* Quæ Latine simul addam brevitatis gratia. *Liquis venit a Caipha ad Pilatum. Anne et hoc perscripsit est?* Et ligantes ipsum adduxerunt in munera Regi Jarim. Verum estrepet aliquis eorum, qui arguti sunt, in audiendo: *Pilatus rex non erat... At lege Evangelium*. Audiens Pilatus ipsum esse a Galilæa, misit eum ad Herodem. *Herodes autem tunc rex erat, et aderat Hierosolymis, etc.*

Sed neque præmittenda hoc loco sunt quæ P. Toutee ad Cyrillum adnotavit, et lucem ipsi possunt textui Rufini adferre. Hæc, ait, Osee locum Cyrillus post Justinum Dialog. pag. 331. A. et Rufinus post Cyrillum, Christo ad Pilatum, et inde ad Herodem misso accommodant, qui diversam proorsus in

A Herodes de domo Israel, nec de illa vinea Israelitica, quam eduxerat Dominus de Ægypto, et plantaverat in cornu in loco uberi: sed erat silvester, id est ex silva alienigenarum: et ideo recte silvester est appellatus, quia de Israeliticæ vitis nequaquam palmitibus pullulasset. Sed ^f ad hoc, quod dicit propheta *xenium*, convenienter aptavit. Tunc enim Herodes et Pilatus (ut Evangelium testatur) ex inimicis in concordiam revocati sunt: et velut reconciliationis suæ xenium, vinctum sibi invicem mittebant Jesum. Quid interest, dummodo Jesus ^g, ut Salvator, disidentes reconciliet, et pacem reparet, ac etiam concordiam reddat? Unde etiam de hoc scriptum est in Job: *Dominus reconciliat corda principum terræ (Job. 12. sec. LXX.)*.

B 22. Refertur item, quod cum Pilatus vellet eum dimittere, omnis populus succlamaverit [Al. clamaverit]: *Crucifige, crucifige eum*. Prænuntiat hoc quoque Jeremias propheta, dicens ex persona Domini ipsius: *Facta est, inquit, hæreditas mea mihi, sicut leo in silva: dedit super me vocem suam, propterea exosus sum eam: et propterea, inquit, dereliqui domum meam (Jer. 12.)*. Et iterum alibi dicit, *Supra quem aperuistis os vestrum, et adversus quem relaxastis linguas vestras (Esai. 57.)*? Cum iudicaretur, scribitur tacuisse. Multæ de hoc Scripturæ testantur. In Psalmis dicitur, *Factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes (Psal. 37.)*. Et iterum, *Ego ^h tanquam surdus non audiebam, et sicut*

phético textu intelligentiam habet. Omissis variis interpretationibus, ea sola vera est, quæ propheta: locum intelligit de argento et muneribus, a rege Israelitarum Manahem ad Phil Assyriorum regem missis. auxili emendi gratia. In his donis unum vitulum aureum, ex his quos Jerohoam Bethleth osuerat, fuisse ferunt, et huic narrationi prorsus favet Græcus prophetae textus. Rex ille Assyriorum dicitur *Jarim*, quod significat *sylvarum*, sive ita scripserunt LXX. Interpretes, sive librariorum incuria mutata sit postrema littera β in μ, quod in similibus vocabulis persæpe contingit. Nam in Hebræo est Jarib, ut et in editione Græcæ Complutensi, quod Hieronymus vertit *ultori*, defensori.

^e S. Hieronymus in Nomin. libro de Josue, *Jarim saltuum, vel sylvarum*: de Osee autem ex Hebræo *Jarib* legit, et *dijudicans, v. l. ulciscens* interpretatur.

^f Alii *Sed et quod ait propheta, etc.* Tertio ab hoc versu, ubi dicitur *vinctum sibi invicem mittebant*, pro *vinctum antea justum legebatur*, quod et Pamelius olim emendaverat. Adito nunc Græca Cyrilli, *βλεπε τοῦ προήτου τὴν ἀκρίθειαν. ξένια γὰρ φησὶν αὐτὸν ἀπεστάλθαι, x. τ. λ.* quæ Latine gemina Rufinianis sunt. *Vide prophetae sedulitatem, xenii enim loco ipsum missum ait esse*. Facti sunt enim amici Pilatus et Herodes in die illa ad invicem: *antea enim inimicitias exercebant. Quippe decibat, ut ille qui terram et cælum pacificaturus erat, priores (omnium) eos a quibus condemnabatur, pacificaret. Aderat namque ipse Dominus, Qui reconciliat corda Principum terræ, etc.*

^g Intererunt alii ubique, tum *voculas et, ac etiam* omittunt.

^h Alii, *aperiens. Ego autem sicut surdus*, tum laudati Baluzio Mss. et veteres editiones, *qui non aperit pro non aperuit*. Mox reticent dicit cum cod. Sangerman. et plus habent *sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus, etc.* Eadem porro series orationis est totidemque testimonia Scripturarum apud Cyrillum, quæ toto hocce capitula comparatur.

mutus non aperiens os suum (Psal. 37.). Et iterum alius propheta dicit: *Sicut agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum: in humilitate iudicium ejus sublatum est* (Esai. 53.). Imposita ei scribitur **86** corona spinea. Audi de hoc in Canticis canticorum, super iniquitatem [*Al. iniquitates*] Jerusalem mirantis de injuria Filii, Dei [*Al. tacetur Dei*] Patris vocem dicentis: *Exite, et videte, filia Jerusalem, coronam, qua coronavit eum mater sua* (Cant. 2.). Sed et de spinis ita alius propheta commemorat: *Et expectavi, ut faceret uvam, fecit autem spinas: et non justitiam, sed clamorem* (Esai. 5.). Verumtamen ut mysterii secreta cognoscas, oportebat eum ^a qui peccata mundi venit auferre, etiam terræ maledicta purgare, quæ peccante protoplasto, sententiam prævaricationis acceperat, dicente Domino: *Maledicta terra in operibus tuis, spinas et tribulos producat tibi* (Gen. 13.). Propterea ergo spinis coronatur Jesus, ut prima illa condemnationis sententia solveretur. Ad crucem ducitur, et in ligno totius mundi vita suspenditur. Vis et de hoc propheticis testimoniis confirmari? Audi Jeremiam dicentem ^b de hoc, *Venite et injiciamus lignum in panem ejus, et conteramus eum de terra viventium* (Jer. 2.). Et iterum Moses deflens eos dicit: *Et erit vita tua suspensa ante oculos tuos, et timebis per diem et noctem, et non credes vitæ tuæ* (Deut. 28. 66.). Sed transcurrendum nobis est: jam enim propositæ brevitatis modum excedimus, et brevium sermonem longa dissertatione [*Al. disertione*] distendimus: pauca tamen addemus, ne penitus quod cepimus, præteritis videamur.

23. Scribitur Jesus in latere percussus, aquam simul et sanguinem profudisse. Hoc ^c quippe mysticum est, ipse enim dixerat, quia *flumina de ventre ejus procedent aquæ vivæ* (Joan. 7. 38.). Sed produxit et sanguinem, quem petierant Judæi venire super se et super filios suos. Produxit ergo aquam, quæ credentes diluat: produxit et sanguinem, qui condemnet incredulos. Potest tamen etiam intelligi ^d illud quod duplicem gratiam baptismi figuraverit. Unam quæ datur **87** per aquæ ^e baptismum, aliam quæ per martyrium profusione sanguinis quæritur: utrumque

^a Interferunt alii *inquam*, quibuscum et nos tertio ab hoc versu in operibus tuis, pro quo erat suis, legimus juxta Græcum ἐν τοῖς ἔργοις σου.

^b Voculas de hoc, iidem et sermæ rectius tacent: **D** plus vero habent paulo post, *Moses velut dolens*: vet. edit. Oxon. ut *deflens*. Addidimus et nos ex iisdem insequenti Scripturæ testimonio *tua* pronomem, quod debeat. *Et erit vita tua*, cum Græco καὶ ἵσταται ἰ ζωῆ σου.

^c *Al. Hoc quidem*, et paulo post, *quem petierant* Judæi.

^d Habet *illud* et vetus Oxoniensis. edit. alii reticent. Hæc quoque ex Cyrillo ad numeri usque 21. finem transtulit Rufinus in sua.

^e Restituimus ex libris plerisque aliis, *per aquæ baptismum et per martyrium profusione sanguinis*: pro quibus antea minus recte erat, *per aquam baptismi, et per mysterium profusionis sanguinis*.

^f Suffecimus voces in latere ex libris iisdem, qui et inferius plus habent, *iccirco et fons redemptionis*, etc.

^g Apud alios, *sed frigus* (Græc. καὶ ψύχος) et *pruina*

A enim baptismum nominatur. Quod et si hoc quæris, cur non ex alio membro, sed ex latere potius produxisse dicatur aquam, et sanguinem? videtur mihi in latere ^f per costam mulier indigari. Quia ergo fons peccati et mortis de muliere prima, quæ fuit primi Adam costa, processit: fons redemptionis ac vitæ de secundi Adam costa producitur.

24. Scriptum est, quod in passione ejus ab hora sexta u que ad horam nonam tenebræ factæ sunt. Accipe et de hoc prophetæ testimonium dicentis: *Occidet tibi sol meridie* (Amos 8. 9.). Et iterum Zacharias propheta: *In illa, inquit, die non erit lux: frigus ^g et pruina erit uno die, et dies illa nota Domino, et neque dies, neque nox, et ad vesperam erit lux* (Zach. 15. 6.). Quid tam evidens a propheta dici poterat [*Al. potuit*], ut jam tum hæc non tam futura prædici, quam narrari præterita videantur? Et frigus et pruina [*Al. etiam pruina et frigus*] prædixit: propterea enim Petrus calefaciebat se ad ignem, quia frigus erat: et patiebatur frigus non solum temporis, sed et fidei. Addit etiam: *Et dies illa nota Domino, et neque dies, neque nox* (Zach. 14. 7.). Quid est neque dies neque nox? Nonne aperte de insertis diei tenebris, et revocata rursum luce disseruit? Non fuit illa dies, neque enim incepit [*Al. cœpit*] ab ortu solis. Neque integra nox fuit: non enim peracto diei cursu, spatia sibi debita vel ab initio suscepit, vel ad ultimum determinata perduxit: sed fugata per impiorum facinus lux reparatur ad vesperam. Post horam enim nonam depulsis tenebris sol redditur mundo. Et iterum ^h C alius de hoc ipso testimonium dicit: *Et obscurabitur super terram in die lux* (Math. 24. 29.).

25. Docet Evangelii prædicatio, quod etiam milites dividerunt sibi vestimenta Jesu, et ⁱ super tunicam ejus miserunt **88** sortem. Hoc etiam curæ fuit Spiritui Sancto prophetarum vocibus protestari, cum David dicit: *Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem* (Psal. 21. 19.). Sed ne de illa quidem veste quam dicuntur milites illudentes induisse eum, id est, de veste coccinea Prophetæ siluerunt. Audi enim quid dicat Esaias: *Quis est hic, qui venit de Edom, rubor vestimentorum ejus ex i* Bo-

erit in una die, et dies ille notus Deo, etc.

^h Notatum Baluzio, *affiud* legi in codd. mss. et vet. edit. Oxon. Remboldo, atque Erasmo. Confer Cyril- lum num. 25.

ⁱ Alii *supra* hæc atque inferius. Tacent mox etiam David nomen, quod rectius in Barræana editione laudari visum est. Sed et totum hunc locum a verbis, *Hoc etiam curæ*, etc. cum subsequenti Scripturæ testimonio, Pamelius, et qui eum describit Fellus, prætereunt, scribarum, ut videtur, oscitantia. Baluzius ita se ait ex cod. Sangerman. locum restituisse, mutata etiam interpunctione, quum Barræus tandin antea restituisset, cui et laus istæc debetur. Cæterum hæc etiam ex Cyrillo num. 26. et 27. Rufinus accepit.

^j Plerique alii *Bosor* legunt, pro *Bosra*, quod est quidem in Hebræo בערה, non autem in Græco S, quoque Cyrillus, a quo hæc Nos'er derivat, *Bosor* egit, quod tum ex vetere codicum scriptura, tum ex subnexa ibi nominis etymologia manifestum est.

stra? *Quare rubicunda sunt vestimenta tua, et indumentum tuum tanquam in torculari calcatum (Esaï. (63. 1.)? Unde et ipse respondit: Torcular calcavi solus, filia Sion (Ibidem). Solus est, qui peccatum non fecit, et abstulit peccata [Al. peccatum] mundi. Si enim potuit per unum hominem mors introire, quanto magis per unum hominem, qui et Deus erat, potuit vita restitui?*

26. Refertur etiam quod aceto potatus sit, vel vino myrrhato, quod est amarius felle. Audi quid de hoc Propheta prædixerit. *Et dederunt, inquit, in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto (Psal. 68.). Ad quæ respondens jam tunc Moses dicebat de populo illo: Ex vineis Sodomorum vitis eorum, et palmes eorum de Gomorris [Al. Gomorra]: uva eorum, uva fellis, et botrus amaritudinis ipsis (Deut. 32. 32.). Et iterum exprobrans eos dicit: Populus stultus et non sapiens, hæc Domino retribuisti (Ibidem 6.)? Sed et in Canticis ^a eadem prænunciantur, ubi etiam hortus, in quo crucifixus est, designatur. Dicit ergo: *Intravi in hortum meum, soror mea sponsa, et vindemiai myrrham meam (Cant. 5.): ubi evidenter vinum myrrhatum, quo potatus est, declaravit.**

27. Et spiritum post hæc scribitur reddidisse. Prænunciatum fuerat, et hoc per Prophetam dicentem ex persona Filii ad Patrem: *In manus tuas ^b commendo spiritum meum (Psal. 30. 6.).* Sepultus perhibetur, et lapis magnus appositus ante ostium monumenti. Accipe etiam de hoc quid propheticus per Jeremiam **89** sermo prædixerit: *Mortificaverunt, inquit, in lacum vitam meam, et posuerunt lapidem super me (Thren. 3. 53.).* Evidentissima hæc sepulturæ ejus indicia propheticis vocibus designata sunt. Accipe tamen et alia. *A conspectu, inquit, iniquitatis ablatus est justus, et ^c in pace est locus ejus (Isaï. 57. 1.).* Et alibi: *Et dabo malignos pro sepultura ejus (Isaï. 53. 9.).* Et item alius: *Recubans dormivit ut leo, et ut catulus leonis; quis suscitabit eum (Genes. 49. 9.)?*

28. Sed etiam quod in infernum descenat, evidenter pronunciat in Psalmis, ubi dicit: *Et in pulverem mortis deduxisti me (Psal. 21. 16.).* Et iterum:

^a Addunt quidam cum Pamelio, *Canticorum*: quod plerique alii tacent, neque addit, quem Noster describit, Cyrillus. Vicissim nos *mea*, quod Barræus plus habebat ad nomen sponsa, delevimus librorum ferme omnium auctoritate. Videsis Cyrillum num. 29. et 32. et seq.

^b Cod. Sangermanensis *Commendabo*: tum alii ex editis, *Sepultus quoque perhibetur, et lapis magnus positus*, etc. Atque hæc confer Cyrillum num. 35.

^c Apud alios, *et erit in pace locus ejus, et malignos in sepultura*. Mox Fellus *Recubans*, pro *Recubans*. Hæc Rufinus omnia de Christi sepultura ex alia Cyrilli Catechesi, sive XIV. num. 3. transcribit.

^d Nobiscum, sive cum Barræo, Morellius et Baluzius ex codice Sangerman. legunt: alii *descendisti*. Tum verba *in infernum sine dubio*, desunt apud Rembold., Erasm. et Pamel. Morellius *in inferno* habet.

^e Legunt alii omnes, *vivificatus autem spiritu. In ipso, ait, eis qui in carcere inclusi*, etc. Nobis Barræana lectio, et ad verum proprius videtur, et ad Græcum, *ζωοποιήθεις δὲ τῷ πνεύματι. Ἐν ᾧ καὶ τοῖς κ. τ. λ.*

A Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendero in corruptionem (Psal. 29. 10.)? Et iterum: Descendi ^d in limum profundi, et non est substantia (Psal. 68. 3.). Sed et Joannes dicit: *Tu es qui venturus es, (in infernum sine dubio) an alium expectamus (Matth. 11. 3.)? Unde et Petrus dicit: Quia Christus mortificatus carne, vivificatus autem spiritu ^e qui in ipso habitat, eis quis in carcere conclusi erant, descendit spiritibus prædicare, qui increduli fuere in diebus Noe (1. Pet. 5. 18.).* In quo etiam, quid operis in infernum [Al. inferno] egerit, declaratur. Sed et ipse Dominus per Prophetam dicit, tanquam de futuro: *Quia non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 35. 10.).* Quod rursum propheticæ nihilominus ostendit impletum, cum dicit: *Domine, eduxisti animam meam ab inferno, salvasti me a descendentibus in lacum (Psal. 29.).* Sequitur post hæc:

29. TERTIA DIE RESURREXIT A MORTUIS. Resurrectionis ^f quippe gloria in Christo clarificavit omne, quod prius infirmum et fragile videbatur. Si tibi paulo ante non putabatur esse possibile, usque ad mortem venisse immortalæ: aspice nunc, quia qui devicta **90** morte, resurrexisse dicitur, non potest esse mortalis. Sed bonitatem in hoc intellige creatoris, quia ^g ille eousque te sequendo descendit, usquequo tu peccando dejectus es. Nec creatorem omnium Deum impossibilitatis accuses, ut ibi putes opus ejus caduco lapsu potuisse concludi, quo ille salutem operaturus pervenire non posset. Inferna et superna nobis d. cuntur, qui certa corporis circumscriptione conclusi, intra regionis præscriptæ nobis terminos continemur. Deo autem qui ubique est, et nusquam deest, quid ^h infernum est, aut quid supernum? Veruntamen in assumptione corporis etiam ista comp. entur. Resuscitatur caro, quæ reposita fuerat in sepulcro, ut adimpleretur illud, quod dictum est per Prophetam: *Quia non dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15. 10.).* Rediit ergo victor a mortuis, inferni spolia secum trahens. Eduxit enim eos, qui tenebantur a morte, sicut et ipse prædixerat, ubi ait: *Cum exaltatus fuero a terra, omnia ad me ⁱ ipsum*

^f Prætermissio quippe adverbio, quod et Morellius et Pamelius retinent, habent cum iisdem alii, *gloria in Christo, omne quod prius infirmum et fragile videbatur, absolvit*: minus equidem bene; tum videbatur pro putabatur.

^g Iidem, quia eousque ille miserando descendit. Paulo etiam post, *id reparaturus* habent pro *salutem operaturus*: denique tertio ab hoc versu, *intra præscripta nobis legis terminos pro intra regionis*, etc. Minus certe bene prioribus duobus locis, tertio autem omnino vitiose. Causa mali, Barræum non consuluisse. Rufinus hæc et sequentia paulo liberius ex Cyrillo laudata Catechesi XIV. num. 4. et seq. compilavit.

^h Alii, *quod infernum est, aut quod supernum patet*, absque interrogationis nota: tum, *caro quæ deposita erat, et mox, adimpleretur, quod dictum est, tacito illud pronomine*: denique pro *Rediit*, Baluzius cum Sangermanensi cod. Remboldo, Morellio atque Erasmo *Rediit*.

ⁱ Tacent ipsum pronomen alii: plus vero mox habent, *quia monumenta*, etc. Paulo post iterum deha-

Irahā (Joan. 12. 32.). Attestatur autem de hoc Evangelium, cum dicit: *Monumenta aperta sunt, et multa corpora dormientium sanctorum resurrexerunt et apparuerunt multis, et ingressi sunt in sanctam civitatem* (Math. 27. 52.): illum sine dubio ingressi sunt civitatem, de qua Apostolus dicit: *Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum* (Galat. 4. 26.). Sicut et ad Hebræos iterum ^a dicit: *Decebat enim eum propter quem omnia, per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummari* (Heb. 2. 10.). Igitur consummatam passionibus carnem humanam, quæ in mortem ceciderat per protoplasti lapsum, resurrectionis virtute **91** reparatam, in dextera ^b Dei sedens in altissimis collocavit: ut et Apostolus dicit: *Qui simul excitavit nos, simulque sedere fecit in cælestibus* (Ephes. 2.). Hic enim erat figulus, qui ut Jeremias propheta docet, *Vas de manu sua collapsum et confractum, rursum elevavit manibus suis, et reformavit, sicut placuit in conspectu ejus* (Jerem. 18.). Placuit autem ita, ut corpus quod mortale et corruptibile susceperat, de sepulcri petra levatum, et immortale atque incorruptibile effectum, jam non in terrenis, sed in cælestibus et Patris dextera ^c collocaret. Plenæ sunt his sacramentis Scripturæ veteris Testamenti. Nullus super hoc propheta, nullus legislator, aut psalmographus siluit, sed omnis pene sacra de his pagina loquitur: ideo superfluum videtur immorari nos ad congreganda testimonia. Pauca tamen admodum ponemus, ad ipsos fontes divinatorum voluminum remittentes eos, qui potare abundantius cupiunt.

30. Dicit ergo statim in Psalmis: *Ego dormivi, et*

bent in præpositionem, ubi dicitur in sanctam civitatem; denique sequentem verborum pericopem, sine dabo ingressi sunt civitatem, quam et Morellinus habet, et cod. Sangermanensis (tantum quod sanctam pro sunt legit) alii prorsus ignorant, vitio, ut videtur, veterum librariorum, qui solemnii lapsu, quum idem verbum recurrit, intermedia omittunt.

^a Atque heic iterum alii, exceptis Baluzio ex cod. Sangerman., Remboldo et Morellio, tacent. Tacent vero hi etiam eum pronomen, quod sequitur, cætera legunt, et per quem omnia, multos filios in gloriam adducentem. Paulo post pro passionem codices mss. Remboldus, Erasmus passiones, præferunt. Tum junctis et codicibus Mss. et veteri editione Oxoniensi, Igitur consummatam passionibus carnem, atque in eam protoplasti lapsum resurrectionis virtute reparatum.

^b Alii plerique omnes, in dextera sedis Dei altissimi collocavit; unde et Apostolus, etc.; minus recte. Placuisse etiam Baluzio magis cod. Sangermanensis lectio in altissimis. Mox iidem consuevit habent pro excitavit.

^c Iidem collocaret. Plenæ sunt de his sacramentis: et mox super his Propheta, etc. Denique paulo post, Pauca tamen, et admodum pauca ponemus, etc.

^d Pro soporatus sum, et exsurrexi, alii habent, et somnum capi, et resurrexi: cod. Sangerman. surrexi, et mox suscipiet, pro suscepti. Tum una omnes, Item in alio habent, et iterum in alio loco.

^e Expunximus loco, quod addebatur, et rectius libri alii ignorant. Vicissim paulo post addidimus autem, quod deerat: et factus sum pro est legimus eorundem auctoritate.

^f Verba, in alio divinæ majestatis, quæ deerant,

^d soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me (Psal. 3.). Item in alio: *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus* (Psal. 11.). Et alibi, sicut jam superius diximus: *Domine, eduxisti de inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum* (Psal. 29.). Et in alio ^e loco: *Quoniam conversus vivificasti me, et de abyso terræ iterum reduxisti me* (Psal. 70.). Evidentissime in octogesimo septimo Psalmo de eo dicitur: *Et factus est sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber*. Non dixit homo, sed sicut homo. Sicut homo enim erat, qui [Al. add. etiam] descenderat in infernum: sed inter **92** mortuos liber erat, quia a morte teneri non poterat. Et ideo in [Al. una] uno natura humanæ fragilitatis, ^f in alio divinæ majestatis potestas ostenditur. Osee autem propheta etiam de tertia die manifestissime pronunciat hoc modo. *Sanabit, inquit, nos post biduum: in die autem tertia resurgemus, et vivemus in conspectu ejus* (Osee 6.). Hæc au em ex persona eorum dicit, qui cum ipso die tertia resurgentes, de morte revocantur ad vitam. Et ipsi sunt, qui dicunt: *Die tertia resurgemus, et vivemus in conspectu ejus* (Hebr. 13.). Esaias vero aperte dicit: *Qui s eduxit de terra pastorem magnum ovium* (Esa. 63. 11.). Sed quod et mulieres visuræ essent resurrectionem ejus, Scribis et Phariseis et populo non credente [Al. credentibus], etiam hoc prædixit Esaias his verbis: *Mulieres, quæ venitis a spectaculo, venite: non enim est populus habens intellectum* (Isai. 27. 11.). Sed etiam [Al. et] de illis ^g mulieribus, quæ post resurrectionem perrexisse ad sepulcrum dicuntur, et quæsisse eum, et non invenisse, sicut de Maria Magdalene, quæ refertur ve-

suffecimus ex aliis libris, quorum tamen plerique, exceptis scilicet Pamelio, Frobenio et veteri editione, verbum potestas, quod subsequitur, omittunt. Rescripsimus etiam paulo post prænuntiat, pro pronuntiat. Porro hæc Rufinus ab Cyrillo compilavit, maxime vero Osee testimonium, et quem illi sensum tribuit.

^g Apud alios educit, quod propius est Græco ἀναγαγὼν S. Pauli Epist. ad Hebræos XIII. 21. ut e contrario eduxit propius τῷ Isaïᾳ ἀναβιβάζσας. Scilicet ex am bobus, quemadmodum editori Cyrillianorum operum probe adnotatum est, S. Cyrillus sive memoriæ lapsu, sive etiam de industria, lectionem hanc suam concinnavit: Rufinus ex eo bona, ut aiunt, fide, transcripsit. Habet Esaias ὁ ἀναβιβάζσας ἐκ τῆς θαλάσσης τὸν ποιμένα τῶν προβάτων: *Qui eduxit de mari pastorem ovium*. Quamquam ἐκ τῆς γῆς, de terra, codices alii et Patres permulti præferunt. Apostolus habet, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν: *Qui educit de mortuis pastorem magnum ovium*. Dicitur heic quoque ἐκ τῆς γῆς pro ἐκ νεκρῶν in nonnullis codicibus, et Patribus legi. Saltem itaque illud magnum Cyrillus, ex eoque Noster ex Apostolo addidit.

^h Revertent alii mulieribus: tum in recto habent, sicut Maria Magdalena (quamquam istud cognomen tum cod. Sangermanens. Remboldus, Erasmus, et Morellus ignorant) refertur venisse. Mox duo verba, qui aderant, suffecimus aliorum auctoritate, ut et istæ in subnexo Scripturæ testimonio, quem dilexit anima mea in noctibus quæsiivi eum, etc. Locum Esaiæ in eundem sensum Cyrillus adlegat, ex quo Noster delibavit. Vid. num. 14.

nisse ad monumentum ante lucem, et non invento A *Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio (Psal. 23.)*. Quæ vox utique non propter divinitatis potentiam, sed propter novitatem carnis ascendenti ad Dei dexteram ferebatur. Dicit et alibi 94 idem David: *Ascendit Deus in jubilatione, et Dominus in voca tubæ (Psal. 46.)*. In voce etenim tubæ mos est victorem redire de prælio. De ipso quoque 5 et illud dicitur: *Qui ædificat in cælo ascensionem suam (Amos 9.)*. Et item alibi: *Qui ascendit super Cherubim, volavit super pennas ventorum (Psal. 17.)*.

93 31. ASCENDIT AD ^b CÆLOS, SEDET AD DEXTERAM PATRIS: INDE VENTURUS EST JUDICARE VIVOS ET MORTUOS. Consequenti brevitate in fine sermonis hæc continentur, in quibus, quod dicitur quidem palam B est: sed ^c requiritur, quo sensu intelligi debeant quæ dicuntur; nam ascendisse, et sedere, et venturum esse, nisi secundum dignitatem divinitatis intelligas, aliquid per hæc humanæ fragilitatis videbitur indicari. Consummatis etenim his quæ in terra gerebantur, ^d et animabus de inferni captivitate revocatis, ascendere memoratur ad cælos, sicut propheta prædixerat: *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus (Psal. 63; Ephes. 4.)*. Illa scilicet dona, quæ Petrus in ^e Actibus Apostolorum de Sancto Spiritu dicebat: *Exaltatus igitur dextera Dei, effudit hoc donum quod vos videtis et audistis (Act. 2.)*. Donum ergo Spiritus Sancti dedit hominibus, quia captivitatem, quam prius diabolus per peccatum deduxerat in infernum, Christus per mortis suæ resurrectionem revocavit ad cælos. Ascendit ergo ad cælos, non ubi Verbum Deus ante non fuerat (quippe qui erat semper in cælis, et manebat in Patre), sed ubi Verbum caro factum ante non sederat. Denique quia novus iste ingressus portarum cæli æditus et principibus videbatur, videntes naturam carnis secreta cælorum penetrantem, dicunt adinvicem, sicut David plenus Spiritu ^f Sancto denunciat, dicens: *Tollite portas principes vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ.*

^a Cod. Sangermanens. Remboldus, Erasmus, Morellius, brevitati studentes posuimus, plura et relinquentes. Cod. Sangermanensis et reticet.

^b Alii in cælos. Mox codices Mss. Rembold. Erasmus, Morell. consequentia brevitate tum Sangermanens. cum Rembo do, atque Erasmo hæc continent, Morellius hæc continet.

^c Ita restituimus ex libris aliis omnibus, pro quo antea erat consequenter: tum et nam adverbium, quod deerat sufficimus. Pro nisi, quod sequitur, si legunt Baluzius, Remboldus, Erasmus, Morellius.

^d Atque heic minus recte legi visum est minori numero, et anima.... revocata, contra atque alii ferme omnes habent. Confer Cyrillum num. 31. et seqq.

^e Apud alios Actis. Diximus hæc de lectione alias.

^f Pamelius quoque ita: alii plenus spiritu enuntiat, Tollite, nam et dicens prætereunt. Scripturarum testimonia, quæ hinc consequuntur, omnia eodem plane ordine contextuque Rufinus ab Cyrillo mutatus est. Videtis num. 21.

^g Alii, De ipso quoque et alias dicitur: Qui ædifi-

32. Sedere quoque ad dexteram Patris, carnis assumptæ mysterium est. Neque enim incorporeæ illi naturæ convenienter ista absque assumptione carnis ^h aptantur: neque sedis cælestis perfectio divinitatis naturæ, sed humanæ conquiritur. Unde et dicitur de eo: *Parata est sedes ⁱ tua, Deus, ex tunc, a seculo tu es (Psal. 92.)*. Parata igitur a seculo sedes est, in qua Dominus Jesus sessurus erat: in cujus nomine omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur ei, quia Dominus Jesus est in gloria Dei Patris (Phil. 2.). De quo et David ita refert: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109.)*. Quæ tamen dicta Dominus in Evangelio disserens, dicebat ad Pharisæos: *Si ergo David in spiritu Dominum vocat eum, quomodo Filius ejus est (Matth. 22.)?* Per quod ostendit se secundum spiritum Dominum, secundum carnem filium esse David. Unde et ipse Dominus iterum dicit: *Veruntamen dico vobis, Amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei (Ibid. 26.)*. Et Petrus Apostolus dicit de Christo, *Qui [Al. quod] est in dextera Dei sedens in cælis (1. Pet. 3.)*. Sed et Paulus ad Ephesios scribens, *Secundum operationem, inquit, potentie virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans eum a mortuis, et sedere faciens in dextera sua (Ephes. 2.)*.

33. Quod autem veniat judicaturus vivos et mortuos, multis quidem divinarum Scripturarum testimoniis ^j edocemur. Sed prius quam propheticis

cat in cælo ascensum suum. Etiam alibi, Qui ascendit, etc.

^h Regius cod. Rembold. Erasmus, Morellius adduntur: cod. Sangerman. addantur. Tum alii plerique omnes, neque sedis cælestis profectum divina natura, sed humana conquirunt. S. Cyrillus heic num. 27. Paulianistas redarguens, qui perverse adserebant, quod post crucem et resurrectionem, et regressum in cælos, tunc Filius a dextris Patris sedere cæperit: *Ὁ γὰρ (inquit) ἐκ πρῶτον ἔσχε τὸν θρόνον· ἀλλὰ ἀπ' οὐπὲρ ἔστιν (ἵσθι δὲ αὐτὸ γεννηθεῖς), καὶ συγκαθίζεσθαι τῷ πατρὶ. Non enim ex profectu hanc adeptus est sedem: sed ex quo est (est autem ab æterno genitus) etiam sedet una cum Patre. Confer sedulo Cyrillianam cum Rufiniana sententia, et aliorum cum impressa lectione nostra.*

ⁱ Tacent alii est, et mox Dominus Jesus, pro quo legunt sessurus erat is, in cujus nomine, etc. tum genuflectitur, et confitebitur, quia Dominus Jesus Christus est, etc. Cod. Sangerman. genuflectetur. Vide Cyrillum num. 28.

^j Alii edocetur, et paulo post velut reddituri pro tanquam, etc. Rufinus compilare hinc adgreditur

95 hæc eloquiis prædicta doceamus, illud necessa-
rie arbitror admonendum, quod ista fidei traditio
quotidie nos vult de adventu iudicis esse sollicitos,
ut actus nostros ita præparemus, tanquam redditori
imminenti iudici rationem. Hoc enim erat quod et
Propheta dicebat de viro beato: *Quia disponit ser-
mones suos in iudicio (Psal. 111.)*. Quod autem dicitur
iudicare vivos et mortuos, non ideo ^a dicitur,
quod alii vivi, alii mortui ad iudicium veniant: sed
quod animas ^b simul iudicabit et corpora, in quibus
vivos animas, mortuos corpora nominavit. Sicut et
ipse Dominus loquitur in Evangelio, dicens: *Nolite
timere eos, qui possunt corpus occidere, animæ autem
nihil possunt facere: sed timete potius eum, qui pot-
est et animam et corpus perdere in gehennam (Matth.
10.)*.

34. Nunc jam paucis, si videtur, etiam per pro-
phetas hæc prædicta esse doceamus. Plura autem
testimonia cum volueris, ipse tibi de Scripturarum
latitudine congregabis. Dicit ergo Malachias prophe-
ta: *Ecce ^c veniet Dominus omnipotens, et quis susti-
nebit diem adventus ejus, aut quis sustinebit aspectum
ejus? Quia ipse ingreditur sicut ignis confessorii, et*

subsequentem Catechesim Cyrilli XV. quæ de secun-
do Christi adventu, etc. inscribitur. Confer num. 2.

^a Imperfecto atque hiulco sensu Baluzius verba,
ideo dicitur, prætermisit, quamquam ita haberi dicat
in cod. Sangerman. Frobenio, et vetustissima editio-
ne. Nec minus corrupte alii, Remboldus, Erasmus,
Morellius, Pamelius, et qui hunc describit recens
editor Oxoniensis: *Quid autem dicitur, iudicare vi-
vos et mortuos, nisi quod alii vivi, alii mortui ad iudi-
cium veniunt? sed animæ simul, etc.* Autumat vero
laudatus Baluzius, existimasse Rufinum, omnes mor-
turos, et idcirco verba Symboli subtilius interpre-
tari voluisse, ne quis ex illis concluderet, alios vi-
vos, alios mortuos ad iudicium venturos: id quod ait,
ex his quæ sequuntur, liquet. Nobis ita esse acutis
non licuit. Quia hinc potius intelligimus, expositio-
nem hanc suam ab Isidoro Pelusiota Lib. I. Epist.
CCXXII. Rufinum esse mutuatum. Ait enim ille his-
dem propemodum verbis, τὸ κρῖναι ζῶντας καὶ
νεκροὺς τοῦτο ἐστὶ τὸ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα εἰς κρίσιν
ἐλθεῖσθαι, καὶ οὕτως ἐν θατίρῳ κχωρισμένον, ἀλλὰ
ὡς περ κοινὴν τὴν ἐνταῦθα συναίρειαν ἐποιήσαντο, οὕτως
καὶ τὴν ἐκείνην δίκην ἠνωμένως ὑφίστασιν. Iudicare vivos
et mortuos, hoc est, et animam et corpus venire in iudi-
cium, ut ab hoc illa separanda non sit, sed sicut heic
se conjunctim gesserunt, ita et ibi mercedem simul re-
cipiant. Alias videre est apud alios, puta Augustinum
in Enchirid. ad Laurent. et Gennadium Massiliens-
em, interpretationes.

^b Apud alios animæ simul iudicabuntur, et corpora;
et mox ipse Dominus in Evangelio dicit, *Nolite, etc.*

^c Idem venit, quemadmodum et S. Cyrillus adle-
gat: mox ingreditur pro ingreditur codex Sanger-
manensis et Remboldus: et postea iidem et Reg.
confultores.

^d Vitiose alii quot scio omnes habent, sicut spu-
ma. In Græco est, quemadmodum et S. Cyrillus lau-
dat, ὡς πῶα, sicut pœa, quæ herba fullonum est. Et-
iam Jeremiæ II. 22. πῶα πλυνόντων, herba lavantium,
memoratur, et בריית borith in Hebræo dicitur utro-
que loco. Hieronymus ibi, *Pro herba Borith, quam
nos, ut in Hebræo posita est, vertimus, LXX. translu-
lerunt πῶα, ut significarent herbam fullonum, quæ
juxta ritum provinciæ Palæstinæ in virentibus et hu-
mectis nascitur locis, et ad lavandas sordes eandem
vrim habet, quam et nitrum. Vide et nos ibi. Paria ha-*

*A sicut **96** herba ^d lavantium: et sedebit confians et
purgans sicut argentum et sicut aurum (Malach. 3.).
Ut autem evidentius cognoscas, quis sit iste Domi-
nus de quo hæc dicuntur, audi quid et Daniel pro-
pheta prænunciet [Al. pronuntiat]. Videbam, inquit,
in visu ^e noctis, et ecce cum nubibus cæli, quasi filius
hominis veniens, et usque ad vetustum dierum perve-
nit, et in conspectu ejus oblatus est: et ipsi datus est
principatus et honor et regnum: et omnes ^f populi,
tribus et linguæ ipsi serviënt: et potestas ejus potestas
æterna, quæ non præteribit, et regnum ejus non cor-
rumpetur (Dan. 7.). Ex his ergo edocemur, non so-
lum de adventu et de iudicio, sed de potestate ejus
et regno, quia potestas ^g æterna sit, et sine corrup-
tionis sine sit regnum: sicut et in Symbolo dicitur:*

B *Et regni ejus non erit finis (Luc. 1. 33.)*. Unde valde
alienus a fide est, qui regnum Christi dicit aliquan-
do finiendum. Scire tamen debemus, quod saluta-
rem hunc Christi adventum ^h conatur inimicus ad
decipiendos fideles callida fraude simulare, et pro
filio hominis, qui expectatur venturus in majestate
Patris sui, filium perditionis in prodigiis et signis
mendacibus præparare, ut pro Christo, mundo huic

bet et in hunc Malachiæ locum: *Non solum ignis
(dicitur Dominus) sed et herba fullonum, quæ He-
braice Borith appellatur, et LXX. πῶα, idest, herbam
fullonum vertunt. Nullibi et nusquam spuma dicta
est, neque cur ita alii legerint, divinare licet. In
Græco τῶν LXX. exemplari Alexandrino, nuper Ti-
guri Helvetiorum recuso, ὡς πῶα legitur, pro πῶα:
sed et πῶα herba est Callimacho. Mox iidem edito-
res eos addunt ad confians, quod neque est pronomen
in sacro textu. Nos verba sicut argentum, quæ
vitio librariorum e Barræano exemplari exciderant,
aliorum omnium auctoritate suffecimus.*

^e Deest noctis in Mss. Baluzio laudatis, Remboldo,
atque Erasmo. Mox iidem atque alii in nubibus, pro-
cum nubibus, tum perveniet pro pervenit: neutrum
bene saltem ad Græcum. Verbis quæ sequuntur, ob-
latus est, in Barræano exemplari addebatur liber,
quod nos expunximus, utpote intrusum ex adnota-
tione, quam studio-us non nemo ad libri oram ex
Apocalypsi adposuerit.

^f Modo laudati Mss. Remboldus atque Erasmus,
et omnis populus, tribus, et linguæ ipsi serviunt: ma-
le. Sed illud vitiosius, quod habent et reliqui omnes,
codice Sangerman. et vetere Oxonien. editione ex-
cepta, peribit pro præteribit: Græc. παρελεύεται.

^g Pronomen ejus suffecimus ex libris plerisque
aliis, qui mox etiam pari consensu in Evangelio ha-
bent, pro in Symbolo. Nos olim dubitavimus, quin
hoc pro illo nomen substitutum recentiore manu fue-
rit, cum Symbolum, quod vocant Constantinopoli-
tanum, obtinere in Ecclesiis cepit. Sed cum hocce
additamentum, tanquam e Symbolo, sibi quoque ex-
ponendum proponat S. Cyrillus, cujus instittis
vestigii Rufinum, tot locis adnotatum est, nobis ni-
hil immutare placuit: quin imo verosimilius visum
est, ipsius ab eo pericopen Symboli laudari, quam
caput primum v. 53. ut voluit Lucani Evangelii.
Nam etsi de Aquilejensis Ecclesiæ Symbolo fortasse
illa non fuerit, communioris tamen, et quod latius
obinebat, maxime in Orientis Ecclesiis, et vulgo
Apostolicum audiebat, Symboli omnino pars existit.
Vide Cyrillum num. 1. et postremis tribus ad linem
Catecheseos.

^h Habent ferme rectius alii, conabitur, et mox fe-
deles quosque callida, etc.

introducatur Antichristum, de quo et **97** Dominus ^a A rit verus Dominus Jesus Christus, sedebit, et iudicium statuet: sicut ^o et in Evangeliiis dicit: *Et segregabit oves ab hædis (Matth. 25.)*, id est, justos segregabit ab injustis. Sicut Apostolus scribit: *Quia omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria ^t corporis prout gessit, sive bona sive mala (2. Cor. 5. 10.)*. Judicabitur autem non solum pro gestis, sed etiam pro cogitatis: secundum quod ipse Apostolus dicit: *Inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus in die, quo judicabit Deus occulta hominum (Rom. 2.)*. Sed et de his ista sufficiant. Post hæc ponitur in ordine fidei.

55. ET IN SPIRITU SANCTO. Ea quæ in [Al. hoc] superioribus paulo latius de Christo sunt tradita, ad incarnationis et [Al. vel] passionis ejus mysterium pertinent. Quæ dum media intercedunt personæ ipsius ^o coaptata, Sancti Spiritus commemorationem paulo longius reddiderunt. Cæterum si solius divinitatis ratio habeatur, eo modo, quo in principio dicitur, Credo in Deo ^b Patre omnipotente: et post hæc, In Jesu Christo Filio ejus unico Domino nostro: ita jungitur: Et in Spiritu Sancto. Illa vero omnia quæ de Christo memorantur, ad dispensationem carnis, ut diximus, spectant. Igitur in Sancti Spiritus commemoratione adimpletur mysterium Trinitatis. Sicut enim unus dicitur Pater, et alius non est Pater: et unus dicitur unigenitus Filius, et alius unigenitus ⁱ filius non est: ita et Spiritus Sanctus unus est, et alius non potest esse Spiritus Sanctus. Ut ergo fiat distinctio personarum, affectionis **99** vocabula discernuntur; quibus ille Pater intelligatur, ex quo omnia, et quia ipse non habeat patrem; iste Filius [Al. Filius vero], tanquam qui ex Patre natus sit; et [Al. fac. et] hic Spiritus Sanctus, tanquam de utroque procedens, et cuncta sanctifi-

modum superior fecimus suis proprie locis, ubi et rei causas addimus. Paulo post alii, *Igitur Sancti Spiritus memorati.*

ⁱ Tacent filius alii: et inferius tertio ab hoc versu sic præferunt, *et quod ipse non habeat Patrem, Filius vero tanquam, qui ex Patre natus sit, et Spiritus Sanctus tanquam de Dei ore procedens, etc.* Ut contra bene æque habeant, postremum hoc certe *de Dei ore*, pro *de utroque*, confictum posteriore manu videtur. Econtrario hujus, quam Barreus unice habet, lectionis veritatem (ut argumenta præteream, quæ huc referre Notarium angustia non patitur) ipsa evincit Rufiniane orationis series, utque instituta disputatio de relationibus Patris ad Filium, et vicissim, deque Spiritus Sancti processione *ab utroque*. Cæterum hæc ex Cyrillo totidem propemodum verbis (quod mirum est, Toutte non animadvertisse) Noster in Latinum refudit. Sic ille Catechesi XVI. num. 3: *Ὅτι ἕως ἐστὶν ὁ θεὸς ὁ πατήρ, καὶ οὐκ ἐστὶ δευτέρως πατήρ· καὶ ὡς περ εἰς ἐστὶν ὁ μονογενὴς υἱός· καὶ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἀδελφὸν οὐκ ἔχει· οὕτως ἐστὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα μόνον, καὶ δευτέρως οὐκ ἐστὶ πνεῦμα ἰσότημον αὐτῷ κ. τ. λ.* Sicut unus est Deus Pater, et alius non est Pater: et sicut unus est unigenitus Filius, Verbum Dei, et fratrem non habet: ita et Spiritus Sanctus unus est, et alius Spiritus ipsi pat honore non est, etc., quæ ipsa Rufini ferme sunt verba.

^a Præponunt alii *ipse*: quibuscum deinde et nos, *Quia ego pro ergo rescripsimus: et subsequente Matthæi loco Cum pro Tunc*: atque alia inferius leviora. Quod sequitur *erroris* resigendum suspicor in *erroris*, scilicet Antichristi. Mutatur autem hæc Rufinus ab Cyrillo num. 11. et seqq.

^b Ita et cod. Sangermanens. Morellius, et vetus Oxoniens. editio habent: alii *delectantem*; qui et paulo post *extollit se pro extollitur* legunt, et ferme rectius deinde *tanquam sit Deus*, absque *ipse*, quod neque in Græco sonat.

^c Haud recte alii omnes *revelabitur, inquit, inimicus, pro iniquus*: nempe in Græco *ἄνομος* est, non *ἔχθρος*. Confer Cyrillum num. 15. a quo hæc Noster delibavit.

^d Alii, *ne quis, et mox credat: tum sed et ipse: et paulo post demonstrabitur pro demonstraverit*.

^e Idem sicut *Evangelium dicit*; et mox Baluzius eum Sangermanens. cod. *justos separabit, pro segregabit*; neutrum verbum habent alii editi, sed et *justos ab injustis*, Morellius, idest, *justos ab injustis*.

^f Falso alii, *velere dumtaxat* editione Oxoniensi excepta, *propria operis* cod. *pro corporis*. Quippe et Græce habet sacer textus, *τὰ διὰ τοῦ σώματος*: quidquid Pamelius reponat.

^g Ita et Baluzius ex cod. Sangerm. Remboldo, atque Erasmo: alii *cooptata*.

^h Ablativos pro accusativis restitimus, quemad-

cans. Ut autem ^a una eademque in Trinitate divinitas doceatur : sicut dictum est, in Deo Patre credi, adjecta præpositione *in* : ita et in Christo Filio ejus, ita et in Spiritu Sancto memoratur. Sed ut manifestius fiat, quod diximus, ex consequentibus approbabitur. Sequitur namque post hunc sermonem :

36. SANCTAM ECCLESIAM. ^b REMISSIONEM PECCATORUM. HUIUS CARNIS RESURRECTIONEM. Non dixit [*Al. dixi*], in sanctam Ecclesiam, nec in remissionem peccatorum, nec in carnis resurrectionem : si enim addidisset in præpositionem, una ^c cum superioribus eademque vis fieret. Nunc autem in illis quidem vocabulis, ubi de divinitate ordinatur fides, in Deo Patre dicitur, et in Jesu Christo Filio ejus, et in Spiritu Sancto. In cæteris vero ubi non de divinitate, sed de creaturis, et de mysteriis sermo est, in præpositio non additur, ut dicatur, in sancta Ecclesia : sed sanctam Ecclesiam credendam esse, non ut Deum, sed ut Ecclesiam Deo congregatam. Et remissionem peccatorum ^d credant esse, non in remissionem peccatorum : et resurrectionem carnis credant, non in resurrectionem carnis. Hæc itaque præpositionis syllaba, creator a creaturis secernitur, et divina separantur, ab humanis. Hic igitur Spiritus Sanctus est, qui in veteri Testamento Legem et Prophetas, in novo Evangelia, et Apostolos inspiravit. Unde et 100 Apostolus dicit : *Omnis scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum* (2. Tim. 3.). Et ideo, quæ sunt novi ac veteris Testamenti volumina, quæ secundum majorum traditionem per ipsum Spiritum Sanctum inspirata creduntur, et Ecclesiis Christi tradita, competens videtur hoc in loco evidenti numero, sicut ex Patrum monumentis accepimus, designare.

37. Itaque veteris Testamenti, omnium primo

^a Erat minus recta metathesi, in una eademque Trinitate, contra atque habent libri alii omnes. Confer Cyrillum num. 4. Hanc exiguæ particulæ in distinctionem in Symbolo, maxime urget S. Epiphanius ad Spiritus Sancti divinitatem adstruendam, Lib. advers. Hæreses, hæres. 74. quæ Pneumatomachorum est. *εὐθὺς γὰρ ἡ ἐκθεσις ὁμολογεῖ κ. τ. λ.* quæ describere, longum est.

^b Addunt cum Barræo Catholicam hæc et paulo post Pamelius, Frobenius, et vetus editio Hieronymiana. Contra alii editi æque atque mss. libri tacent, neque ipse porro Rufinus explicat. Vicissim nos hujus pronomen ad carnis resurrectionem, quod Barræus aliique nonnulli ignorabant, addidimus, ipso etiam Pamelio suffragante.

^c Alii una eademque vis fuisset, cum superioribus : quibuscum et nos paulo post Jesu nomen supplemus. Deinde illi de creaturis ac mysteriis, tum, dicatur in sanctam Ecclesiam, et non ut in Deum, etc. Cod. Sangerman. *Dei congregatam.*

^d lidem credendam esse : qui et deinde alterum credant omittunt. Paulo post *Is ergo spiritus*, etc., et inferius *Instrumenti*, pro *Testamenti*.

^e Antea erat Numerus. Tum alii *Post hos*; cod. Sangerman. Remboldus, Erasm. Morellius, *Post hoc*. Idem paulo post discrimen occurrere, Baluzius adnotat. Mox pro *Judicium* vitiose erat *Judicium* : pro *Regnorum*, nonnulli habent *Regum*.

^f Plerique alii, *Salomonis vero tres Ecclesiis traditi* : Fellus aliique *tradidit*.

^g lidem descripsit : tum Baluzius ex cod. mss. et

A Moysi quinque libri sunt traditi, Genesis, Exodus, Leviticus, ^e Numeri, Deuteronomium. Post hæc Jesus Nave, Judicum simul cum Ruth. Quatuor post hæc Regnorum libri, quos Hebræi duos numerant : Paralipomenon, qui dierum dicitur liber : et Esdræ duo, qui apud illos singuli computantur, et Hester. Prophetarum vero Esaias, Jeremias, Ezechiel, et Daniel : præterea duodecim Prophetarum liber unus. Job quoque, et Psalmi David singuli sunt libri. ^f Salomon vero tres Ecclesiis tradidit, Proverbia, Ecclesiastes, Cantica Canticorum. In his concluderunt numerum librorum veteris Testamenti. Novi vero quatuor Evangelia, Matthæi, Marci, Lucæ, et Joannis. Actus Apostolorum, quos describit ^g Lucas. Pauli Apostoli Epistolæ quatuordecim. Petri Apostoli duæ. Jacobi fratris Domini et Apostoli una. Judæ una. Joannis tres. Apocalypsis Joannis. Hæc sunt quæ Patres intra canonem concluderunt, et ex quibus fidei nostræ assertiones constare voluerunt.

38. Sciendum tamen est, quod et alii libri sunt, qui non ^h canonici, sed Ecclesiastici a majoribus appellati sunt, id est, Sapientia, quæ dicitur Salomonis, 101 et alia Sapientia, quæ dicitur filii Syrach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo vocabulo non auctor libelli, sed Scripturæ qualitas cognominata est. Ejusdem ⁱ vero ordinis libellus est Tobix et Judith, et Machabæorum libri. In novo vero Testamento libellus, qui dicitur Pastoris sive Hermes: qui appellatur Duæ viæ, vel Judicium Petri. Quæ omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Cæteras vero Scripturas apocryphas nominarunt, quas in Ecclesiis legi noluerunt. Hæc nobis a Patribus tradita ^j sunt, quæ (ut dixi) opportunum visum est hoc

vetustis editionibus, *epistolas quatuordecim, Petri Apostoli duas*, et quæ sequuntur omnia in accusandi casu pro recto, quem olim et Pamelius retinuit.

^h Expunctum sunt verbum, quod redundabat. Mox quæ primo occurrunt verba, quæ dicitur, alii præmittunt, Baluzius in hunc locum, Mirifice, ait, placet editori Oxoniensi hæc Rufini de his veteris Testamenti libris sententia. Sed unum est, quod observatum velim. Rufinus hos libros in canonem non admittebat, sed nec eos vituperabat, nec Ecclesias, a quibus recipiebantur. Cum enim nondum inter omnes Ecclesias ea de re convenisset, merito admittendi, aut non admittendi venia dabatur, et petebatur vicissim. At longe alia Protestantium agendi ratio, qui his libris omnium consensu receptis notam erroris inusserunt, ac Ecclesias quæ receperant, improbare ausi sunt et damnare.

ⁱ Tacent vero alii, et paulo post *Hermatis*, legunt. Baluzius, cum duobus mss. *Hermelia* : Morellius nobiscum *Hermes* : alii *Hermæ*. Mox pro *Judicium Petri* cod. Reg. habet *Judicium secundum Petri*, Sangermanensis, et veteres editi, *Judicium secundum Petrum*.

^j Voculas sunt quæ alii reticent. Mox ubi dicitur, *prima sibi Ecclesiæ ac fidei elementa*, quemadmodum et Pamelius ex Hieronymianis duabus editionibus, et Fellus cum vetustissima editione Oxoniensi retinet, Baluzius rescripsit, *prima fidei elementa*, verbis, *sibi Ecclesiæ ac*, quæ vitiose interseri sibi videntur, expunctis auctoritate codd. mss. et veterum Cypriani editionum. Nobis Barraani exemplaris potior auctoritas est, et pluribus uti suffragiis videtur.

in loco designare, ad instructionem eorum qui prima sibi Ecclesiæ ac fidei elementa suscipiunt, ut sciant, ex quibus sibi fontibus verbi Dei haurienda sint pocula.

59. Tenet deinde ratio fidei, SANCTAM ECCLESIAM. Caussam jam superius diximus, cur non ^a dixerint etiam hic, in sanctam Ecclesiam. Hi igitur qui supra in uno Deo credere edocti sunt sub mysterio Trinitatis, credere etiam hoc debent, unam esse Ecclesiam sanctam, in qua est una fides et unum baptisma, in qua unus Deus creditur Pater, et unus Dominus Jesus Christus Filius ejus, et unus Spiritus Sanctus. Ista est ergo sancta Ecclesia, non habens maculam, aut rugam. Multi enim et alii Ecclesias congregaverunt, ut Marcion ^b, et Valentinus, et Ebion et Manichæus, et Arius, et cæteri omnes hæretici. Sed illæ Ecclesiæ non sunt sine macula, vel ruga perfidiæ: et ideo dicebat de illis Propheta, *Odi Ecclesias malignantium, et cum impiis non sedebo*. De hac autem Ecclesia, quæ fidem **102** Christi integram servat, audi quid dicat Spiritus Sanctus in Canticis Canticorum: *Una est columba mea, una est perfecta ^c genetrici suæ* (Cant. 6. 8.). Qui ergo hanc fidem in Ecclesia suscipit, non declinet in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introeat. Concilium namque vanitatis est, quod ^d agit Marcion, qui negat, Patrem Christi Deum esse creatorem, qui per Filium suum fecerit mundum. Concilium vanitatis est, quod Ebion docet, ita Christo credi debere, ut ^e circumcisio carnis, et observatio sabbathi, et sacrificiorum solemnitas, cæteræque omnes observantiæ secundum legis litteram teneantur. Concilium vanitatis est, quod docet Manichæus, primo quod seipsum paracletum nominavit: tum deinde, quod mundum a malo factum dicit, Deum creatorem negat, Testamentum vetus repudiat: unam bonam, aliam malam naturam sibi invicem ^f adversantes asserit: cœternas Deo animas hominum secundum Pythagoræos [Al. Pythagoricos] in pecudes et animalia et bestias redire per diversos nascendi circulos adstruit: resurrectionem

carnis nostræ negat: passionem Domini et nativitatem non in veritate carnis, sed in phantasiis fuisse confirmat. Concilium vanitatis est, quod Paulus Samosatenus, et ^g ejus post hunc successor Photianus asseruit, Christum non fuisse ante secula natum ex Patre, sed ex Maria cœpisse: et non eum Deum hominem natum, sed ex homine Deum factum existimat. Concilium vanitatis est, quod Arius atque Eunomius docuit, qui Filium Dei non ex ipsa Patris substantia natum, sed ex nihilo creatum ^h volunt: et Filium Dei habere initium, et minorem esse Patre; sed et Spiritum Sanctum non **103** solum minorem esse Filio, sed et mittendarium asserunt. Concilium vanitatis est et quod illi ajunt, qui Filium ⁱ Dei quidem de substantia Patris fatentur, Sanctum vero Spiritum separant et secernunt: cum utique unam eandemque virtutem et divinitatem Trinitatis ostendat Salvator in Evangelio, cum dicit, *Baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti* (Matth. 28.). Et est aperte inipium separari ab homine, quod divinitus jungitur. Concilium vanitatis est et hoc, quod olim congregavit pertinax et prava contentio, asserens Christum carnem quidem humanam suscepisse, non tamen et animam rationalem: cum utique et carni et animæ, et sensui humano i ac menti una eademque salus a Christo collata sit. Sed et illud concilium vanitatis est, quod Donatus per Africanam traditionis Ecclesiam criminando contraxit: et quod Novatus sollicitavit, lapsa pœnitentiam denegando: et secundas nuptias ^k, cum forte iniri eas necessitas exegerit, condemnando. Has ergo omnes velut congregationes malignantium fuge. Sed et eos, si qui illi sunt, qui dicuntur asserere, quod Filius Dei non ita videat, vel noverit Patrem, sicut noscitur ipse et videtur a Patre: vel regnum Christi esse finiendum, aut carnis resurrectionem non ^l in integram naturæ suæ substantiam reparandam: futurum Dei justum erga omnes negare judicium: diabolum a debita absolvi damnatione pœnarum. Ab his, inquam, omnibus

^a Minore numero alii, *dixerit*: qui et deinde addunt, *sed sanctam Ecclesiam*, quæ verba abesse etiam integro sensu possunt. Tum iidem in unum Deum credere docti sunt, etc.

^b Pro et particula, quæ tertio repetitur, habent alii ut: tum post *Manichæus* addunt, ut *Arius*, quod et nos ex eorum auctoritate adjecimus. Denique infra **D** *Odivi* habent pro *Odi*.

^c Ita et cod. Sangermanensis: cum Græco, τῆς μητρὸς alii *genetricis* præferunt, et paulo post *suscipit*, pro *suscipit*.

^d In aliis, *quod ait*, fortasse verius.

^e Iidem, ut et *circumcisio*: et paulo post, *omnes observationes*, et altero ab hoc versu, *primum quod se paracletum*, etc.

^f Addidimus quod deerat *adversantes*, ex libris aliis, ut et mox *Deo*, scilicet, *cœternas Deo animas*, etc.

^g Ferne rectius alii, et post *ejus successor*.

^h Cogimus librorum aliorum omnium sequi auctoritatem et fidem. Alioqui Barræanum exemplar voluit præferri, ferne concinnius, præcedentis docuit respectu. Tum vero subsequentem quatuor sere verbum latiniam, et *Filium Dei habere initium et mino-*

rem, etc. usque *mittendarium asserunt*, non agnoscit: et ut mihi quidem videtur, verius, saltem ad Rufiniani propositi contextusque seriem; nam quod illa exciderit ab hoc exemplari librarium culpa, nihil penitus indicio est: econtrario quod fuerit postmodum ab interpolatore aliquo intrusa, multa subindicant. Sed aliorum omnium, ut diximus, auctoritati concedimus, et in hanc maluimus peccare partem, ut ne quid desideraretur, quod pro Rufiniano jamdiu olim receptum fuisset. Ex his vocem *Filio* Baluzius ex codice Sangermanensi addidit.

ⁱ *Dei* reticent alii, quibuscum et nos paulo post *utique* rescripsimus pro *ubique*. Pro *ostendat*, quod infra est, iidem *ostenderit* legunt.

^j Hoc quoque tacent humano alii: quibuscum tertio ab hoc versu legimus et nos *traditionis ecclesiam*, pro quo erant *traditionem ecclesie*.

^k In Sangermanensi cod. Remboldo, Erasmo et Morellio, et *secundas nuptias non iniri, eas, etiamsi necessitas exigit, condemnando*. Ita et cod. Reg. nisi quod *eas* tacet.

^l Iidem non *integra naturæ suæ substantia*; tum ferme rectius, *absolvere pro absolvi*. Origenis, sive quæ illi per id maxime temporis objiciebantur impia

fidis declinet auditus. Sanctam vero Ecclesiam A tibi f videar non posse innocens esse, 105 qui teue * quæ Deum Patrem omnipotentem, et unicum Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, et Spiritum Sanctum concordi et consona substantiæ ratione profitetur, Fillumquæ 104 Dei natum ex Virgine, passum pro salute humana, ac resurrexisse a mortuis in ea carne, in qua mortuus est, credit. Eundem denique venturum judicem omnium sperat: in quo et remissio peccatorum, et carnis resurrectio prædicatur.

40. Verum de remissione peccatorum sufficere b debet sola credulitas. Quis enim causas aut rationem requirat, ubi indulgentia Principis est? Cum terreni Regis liberalitas discussioni non sit obnoxia, ab humana temeritate discutitur divia largitio. Solent enim cum irrisione adversum nos dicere Pagani, B quod ipsi nos decipiamus, qui e putemus crimina, quæ opere commissa sunt, verbis posse purgari. Et ajunt, Numquid potest, qui homicidium fecit, homicida non esse: et adulter non videri, qui adulterium perpetravit? Quomodo ergo hujuscemodi criminum reus, sanctus vobis effici subito videbitur? Sed ad hæc, ut dixi, melius fide, quam ratione respondeo. Rex enim est omnium qui d hoc promisit: terræ cælique dominus est, qui hæc pollicetur. Non vis, ut qui me ex terra hominem fecit, credam quod ex criminoso me faciat innocentem? Et qui me, cum essem cæcus, fecit videre: e vel cum essem surdus audire: qui mihi claudo gressum reddidit, innocentiam mihi perditam non poterit recuperare? Et ut veniamus ad ipsius nature C testimonium. Occidere hominem non semper criminosum est, sed malitia, non legibus occidere criminosum est. Non ergo factum ne in talibus, quia interdum et recte fit, sed animus male consulens damnat. Si ergo animus in me, qui criminosus est effectus, et in quo fuit origo vitii corrigatur, cur

dogmata, damnari nemo non videt. Hoc autem Rufiniane fidei assatum orthodoxæ, argumentum est longe certissimum, quo uno se ab ejus auctoris, cuius maxime ingenio delectabatur, erroribus abhoruisse, demonstrat, et suspitione ab omni vindicat. Quin puto ex his occasionem sumpsisse, qui Paliuodias Rufini, quas in fine hujusce Tomi recudimus, confinxerunt. Eas adito, ut et quæ nobis Tomo I. Hieronymianorum Operum ad Theopili Synodicam, ejusdemque Paschales Epistolæ annotata sunt.

* Iterum iidem teneat, et mox unigenitum Filium ejus, et paulo post resurrexisse a mortuis in eadem carne in qua natus est, credit, eumque venturum judicem, etc.

b Apud alios deberet, et paulo post, indulgentia principalis est? Et tamen cum terreni, etc.

c Denuo apud alios, qui putamus: et qui homicidium commisit. Deinde aut adulter non videri, et mox quomodo hujuscemodi, absque interposito ergo: denique plenius, subito videtur et parus? Sed, etc.

d Tacent iidem hoc pronomen, atque hæc, quod sequitur. Tum Vis ut ei, qui, etc., non credam.

e Omissa vel vocula, habent alii, cum essem surdus, audire me fecit: tum verbo reddidit, aliam subjungunt pericopem hujusmodi, qui me infirmum, sanum fecit: denique reparare pro recuperare habent, et tamen pro et ut.

prius fueram criminosus? Si enim, ut supra ostendi, constat, quod non in facto, sed in voluntate sit crimen: sicut mala voluntas, auctore malo dæmone, peccato me et morti fecit obnoxium: ita in bonum voluntas mutata, auctore bono Deo, innocentiam me reddidit [Al. reddit] et vitæ. Similis causa et in cæteris e est criminibus. Hoc modo fides nostra non invenitur naturalibus rationibus adversari, dum remissio peccatorum, non gestis, quæ mutari non possunt, sed animo quem de malo in bonum converti certum est, deputetur.

41. Sed et b ultimus sermo iste, qui resurrectionem carnis i pronunciat, summam totius perfectionis succincta brevitate concludit: quamvis etiam de hoc non solum a Gentilibus, sed et ab Hæreticis fides impugnetur Ecclesiæ. Nam Valentinus resurrectionem carnis omni modo negat, et I Manichæi, sicut supra ostendimus. Sed isti Esaiam quidem prophetam dicentem, Resurgent mortui et suscitabuntur, qui sunt in sepulchris (Esai. 26. 19.), audire voluerunt: nec Daniele sapientissimum, protestantem, Quia tunc resurgent, qui sunt in terræ pulvere: hi quidem in vitam æternam, hi autem in opprobrium et confusionem æternam (Dan. 12.). k Tamen vel in Evangeliiis, quæ recipere videntur, discere debuerunt a Domino et Salvatore nostro, Sadducæos docente, dictum: Quod autem resurgant mortui, non legistis, quo modo dicit Moysi in rubo, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob? Deus autem non est mortuorum, sed viventium (Marc. 2. 26. 31). In quo etiam quæ sit et quanta resurrectionis gloria, in superioribus memoravit, cum dixit: In resurrectione autem mortuorum neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut Angeli 106 Dei (Matth. 22. 20.). Resurrectionis autem [Al. ergo] virtus, angelicum hominibus confert statum, ut qui de terra resur-

f fidem non videar posse, et mox ostendimus pro ostendi. Paulo post mss. et vet. edit., bona voluntas, pro in bonum voluntas.

g Reticeat alii est: tum habent et hoc modo, etc.

h Pamelius quem Fellus (describit) cum vetere editione, sed et ulterius: falso ratus innui alterum articulum in Symbolo, Et vitam æternam: qui tunc proprium locum non habebat, sed in Resurrectione contineri credebatur. Aperte S. Hieronymus lib. advers. J. an. Jerosolymit. In Symbolo, inquit, omne Christiani dogmatis sacramentum, carnis resurrectionem concluditur. Et Noster, Sermo qui resurrectionem carnis pronuntiat, summam totius perfectionis succincta brevitate concludit.

i Ita et cod. Sangerman. alii prænuntiat: mox illi, et vet. edit. Oxomen. Gentibus pro Gentilibus, tum alii, sed e iam ab hæreticis, etc.

k Alii plerique omnes, et Manes, sicut superius ostendimus. Sed et isti, qui Esaiam prophetam dicentem quidem, Resurgent,....qui in monumentis sunt, audire noluerunt, nec Daniele sapientissimum omnium prophetantem. Postremam vocem protestantem vetus quoque editio Oxoniensis præfert.

l Iidem Inde, vel in Evangeliiis, etc. tum Domino Salvatore, et Moyses pro Moysi, denique pro sed viventium cod. Sangermanensis, sed viorum: quæ verba in Regio ms. et pluribus editis libris desiderantur.

reixerint [Al. resurrexerunt], non iterum in terra, A cum pecudibus, sed in cælo cum Angelis vivant: quos tamen ad hoc ratio vitæ a purioris admiserit: illos scilicet, qui jam nunc conservantes animæ suæ carnem in castis pudicitiae actibus, obedientiae Sancti Spiritus subjugaverunt, et omni eam vitiorum labe tenuatam, b atque in spiritualem gloriam sanctificationis virtute mutatam, Angelorum quoque meruerunt inferre consortiis.

42. Sed infideles c clamant, et dicunt: Quomodo potest caro, quæ putrefacta dissolvitur, aut in pulverem vertitur, maris etiam interdum profundo sorbetur, fluctibusque dispergitur, recolligi rursus et reintegrari in unum, et corpus ex ea hominis reparari? Ad quos primam d interim responsionem sermonibus Pauli faciamus, dicentis eis: *Insiptens tu, B quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Et quod seminas, non corpus, quod futurum est seminas, sed nudum granum tritici, aut alicujus cæterorum seminum. Deus autem dat illi corpus prout vult* (1. Cor. 15.). Quod autem [Al. ergo] in seminibus, quæ tu in terram jadis, per annos singulos fieri vides, hoc in tua carne, quæ lege Dei seminatur in terra, futurum esse non credis? Cur quæso e tam angustus et invalidus divinæ potentiae æstimator es, ut dispersum uniuscujusque carnis pulverem, in suam rationem colligi et reparari posse non f credas? An non censeas, cum videas, quod etiam mortale ingenium demersas in profundum terræ metallorum

a ita et Baluzius ex cod. Sangermanensi, et vetus editio Oxoniensis præfert: alii prioris. Tum una omnes, qui jam non carni serviunt, sed animæ suæ carnem castis pudicitiae frenis in obedientia Sancti Spiritus subjugaverunt. Sed Barræana lectio, quam retinere quoad ejus fieri licet, studemus, incongrua ipsa quoque non est.

b In aliis, et ad spiritualem gloriam. Pro eo quod sequitur, consortiis inferre, duo mss. apud Baluzium habent consortiis inserere, Remboldus, Erasmus, Morellius misceri.

c Ita et Oxoniensis vetus editio. Apud alios, reclamant, et tertio ab hoc versu reintegrari. Accepit hæc Noster abs Cyrillo Catechesi XVIII. num. 2.

d Antea iterum vitiose erat pro interim. Pro dicentis, quod sequitur, et vetus quoque editio Oxoniensis habet, alii dicentes præferunt. Item pro vivificatur, quod et mss. et eadem vetus editio et Morellius retinent, alii malunt vivificabitur.

e Addunt alii te. Mox pro æstimator, codex Sangermanensis, Rembold. Erasmus, existimator.

f Alii non censeas, omissis quæ interponuntur, credas? An non, quibus alterum isocolon inchoatur.

g Ita et cod. Sangermanensis putat: alii putet. Quæ vero subsequuntur idem, cum reliquis vulgaris libris sic effert: *Nec tantum quidem concedimus ei, qui fecit hominem, quantum homo, qui, etc.* pro *Hæc cur non, etc.* et *quando tantum is qui, etc.*

h Alii ferrique ac plumbi diversas in terra species terræ, etc., e quibus illi certe minus recte habere videtur in terra pro intra, quemadmodum vetus quoque editio Oxoniensis nobiscum et cum Barræo præfert.

i Rescripsimus heic atque infra cum Baluzio censum ex Sangermanen. mss. pro quo erat sensum, tam in Barræano, quam in reliquis vulgaris libris. Mox idem esse addunt ad videatur, et vetere Oxoniensi editione, et Morellio exceptis, dispersum, pro dispersus legunt. Derivavit hæc quoque Rufinus ab Cyrillo

venas rinatur? Et artificis oculus aurum videt, in quo imperitus s terram putat. Hæc cur non **107** concedimus ei, qui fecit hominem, quando tantum is, qui ab ipso factus est, assequi potest? Et cum auri esse propriam venam, et argenti aliam, æris quoque longe disparem b, ferri ac plumbi diversam intra speciem terræ latere, mortale deprehendat ingenium: divina virtus invenire posse ac discernere non putabitur uniuscujusque carnis proprium c censum, etiam si videatur dispersus?

43. Sed i ad hæc tentemus, animas quæ deficiunt in fide, naturalibus rationibus adjuvare. Si quis diversa semina in unum permisceat, et hæc indiscreta seminet, vel passim spargat in terram: nonne uniuscujusque seminis k granum, quocumque loci B jactum fuerit, competenti tempore secundum naturæ suæ speciem germen l producat, ut statum suæ formæ suique corporis reparat? Ita ergo uniuscujusque carnis substantia, quamvis varie diverseque dispersa sit, ratio tamen ipsa, quæ inest unicuique carni, est immortalis: **108** quia immortalis animæ caro est m ex eo tempore, quo seminatis in terram corporibus primum veri Dei voluntati arrisiti, collectum terræ attractumque substantiæ suæ censum reddit, ac reparat in illam speciem, quam mors aliquando dissolverat. Et ita fit ut unicuique animæ non confusum, aut extraneum corpus, sed suum quod habuerat reparetur, ut consequenter possit pro agonibus præsentis vitæ, cum anima sua caro

Catechesi XVIII. num. 3.

i In aliis, Sed adhuc tentemus.

k Barræanam lectionem retinemus, quæ sin verior est, bene certe habet. Alii vocibus heic granum, et mox jactum prætermissis, sic efferunt, nonne uniuscujusque seminis, quocumque loci fuerit ratio, competenti, etc., quamquam pro ratio, quod nomen ex mss. collicibus Baluzius restituit, alii editi satio legunt, ut et fuerat, pro fuerit. Eodem hoc seminum exemplo utitur S. Cyrillus in eum sensum, quem paulo superius Noster in discernendis metallorum venis, edisserit. Adferam tantum Latine locum, ut et brevitati consulam, et Nostri ingenium aliena in sua transirentis agnoscas. *Putat, ait ille num. 3. diversa seminum grana commixta esse... eaque pugillo uno tuo contineri. Estne tibi, qui homo es, ardua, vel contra facilis res tuo pugillo contenta discriminare, et seminum unumquodque secundum propriam naturam collectum, generi suo reddere? Ergone tu res in manu tua contentus discernere valeas: Deus vero res in sua ipsius manu comprehensas discernere, et restituere non queat? Cætera tute conferas, nam et reliqua ad hunc fere modum in sua tansfert.*

l In aliis producit, et culmum suæ formæ, suique corporis reparat. Confer Cyrillum num. 6 et seq.

m Voculas ex eo alii tacent, quin etiam τῆς αὐτῆς στυγῆς adposita, novum a Tempore censum inchoant in hunc modum: *Tempore quo, seminatis in terram corporibus, primum verbum Dei voluntate cum arriserit collectum de terra attractumque.* Ita vero et Baluzio visus est corruptus hic locus, quem, ait, partim ex Pamelio, et aliis nonnullis, apud quos vox immortalis semel legitur, partim ex Morellio, et vetusta editione a Pamelio citata sic liberent emendavimus: *Ratio tamen ipsa, quæ inest unicuique carni, quia immortalis animæ caro est, ex eo tempore, quo seminatis in terram corporibus, veri Dei voluntati arrisiti, collectum de terra attractumque, etc.* Ad eundem fere modum, quo Barræus noster habet,

vel pudica coronari, vel impudica puniri. Et ideo **satis caute** ^a Ecclesia nostra fidem Symboli docet, quæ in eo quod a cæteris traditur, Carnis resurrectionem, uno addito pronomine, tradidit, Hujus carnis resurrectionem. *Hujus sine dubio, quam habet is, qui profitetur, signaculo crucis fronti imposito: quo sciat unusquisque fidelium carnem suam, si mundam servaverit a peccato, futurum esse vas honoris, utile Domino ad omne opus bonum paratum: si vero contaminatam ^b in peccatis, futurum esse vas iræ ad interitum. **109** Jam vero de ipsa resurrectionis gloria, et de repromissionis magnitudine, si quis plenus scire desiderat, in omnibus pene divinis voluminibus inveniet indicari. Ex quibus non commotionis tantummodo gratia pauca in præsentī loco memorantes, finem injuncti a te Opusculi faciemus. Igitur Apostolus Paulus, quod ^c resurgat mortalis caro, talibus assertit argumentis, dicens: *Quod si resurrectio mortuorum non est, ergo nec Christus resurrexit (1. Cor. 15.). Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est et fides nostra (Ibidem. 51.). Et paulo post: Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, d initium dormientium: quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Si ut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur: unusquisque autem in suo ordine: initium Christus, deinde hi qui sunt Christi in adventu ejus: deinde fi-**

quem ille tamen ignorans: tantum quod duo verba, est immortalis, quæ heic primo occurrunt, omittit, et paulo post de terra mavult pro terræ. Hoc satis vi-

sum est nobis, ut Barræanam lectionem quam probare rationum momentis non vacat, cæteris præferremus, tantum paulo post censum rescribentes, pro sensum. Tu seriem orationis totam expende, et S. Cyrillum num. 16. et seqq. compara.

^a Plus alii habent, *satis cauta et provida adiectione fidem Symboli Ecclesia nostra docet, qua, etc.* Tum pro tradidit, præferunt tradit, et innox verbum habet ignorant, pro quo in isocoli sine contingit legunt, Erasm. contingit: cod. Sangermanens. Rembold. et Morel. contegit. Rufinus hac de adiectione pluribus libenter agit, quod eam ex Origene labem traxisse diceretur, ut corpus quidem resurrecturum diceret, carnem non item. Eum certe cum primis suggillat S. Hieronymus Epistola in nostra recensione LXXXIV. ad Pammachium et Oceanum. *Credimus, inquit, resurrectionem futuram corporum: hoc si bene dicatur, pura confessio est; sed quia corpora sunt caelestia et terrestria, et aer, et aura tenuis juxta naturam suam corpora nominantur, corpus ponunt, non carnem, ut Orthodoxus corpus audiens, carnem putet, Hæreticus spiritum recognoscat.* Quam noster a se fraudis suspicionem depulit Invectiva I. adserens se non solum corporis, in quo (Hieronymus) calumniatur, sed et carnis scissæ frequenter mentionem. Vide quæ plura dicturi hac de re sumus ad ejusdem Apologiam ad Papam Anastasium.

^b Alii, *contaminata fuerit in peccatis, futuram, etc.* Paulo post de repromissionum magnitudine, etc. denique in præpositionem tacent. Cum iisdem et nos infra indicari rescripsimus pro judicari, quod typotheatarum, ut videtur, errore scriptum erat. Cæterum quod memorat Noster repromissionum magnitudinem, indicio est, articulum de Vita æterna, tametsi non exprimeretur, in præcedenti proxime de carnis resurrectione subintellectum. Ita et S. Irenæus in Symbolo suo explicat lib. I. cap. 2. ut Christum dicat,

nis. Et in ^e sequentibus addit et hæc: *Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur* (sive ut in aliis exemplaribus invenimus). *Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur: in momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Sed et ad Thessalonicenses nihilominus scribens dicit: *Nolo autem vos ignorare fratres de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Nam si credimus, quod Jesus mortuus est, et resurrexit: 110 ita et Deus eos qui dormierunt, per Jesum adducet cum illo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui reliqui [Al. relict]i sumus in adventu Domini, non præveniemus eos, qui dormierunt: f* quia ipse Dominus in jussu, et in voce Archangeli, et tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos, qui vivimus, qui reliqui [Al. relict]i sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera: et ita semper cum Domino erimus (1. Thess. 4.).

44. Verum ne existimes hæc Pauli solius, ^g quasi novella prædicatione signari: audi etiam quid Ezechiel propheta olim per Spiritum Sanctum prælocutus sit. *Ecce, inquit, ego aperiam sepulcra vestra, et educam vos de sepulcris vestris [Ezech. 42.].* Job quoque mysticis redundans ^h eloquiis, audi quam evidenter resurrectionem mortuorum prædicet. *Est,*

post carnis resurrectionem justum cuique judicium redditurum, et τοὺς ἀσθεῖς καὶ ἀδίκους, καὶ ἄνομους, καὶ βλασφημοὺς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰῶνιον πῦρ πέμψῃ τοῖς δὲ δικαίοις, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τηρηκόσι... ἀφθαρσίαν δωρήσεται καὶ δόξαν αἰῶνιον περιποίησιν. Impios, et injustos, scelestos, et blasphemos homines in ignem æternum mittet, justis vero et sanctis, quique ipsius præcepta servaverunt, incorruptibilitatem largietur, et gloria afficiet sempiterna. Paria his in alio Symbolo suo habet lib. III. cap. 4. Tertullianus quoque in suo, itemque Cyprianus, atque alii.

^c Apud alios, *quod resurgant mortui, talibus, etc.* quæ sequuntur Apostoli testimonia S. quoque Cyrillus urget num. 17. et seqq.

^d Iidem primitiæ habent pro initium in Græco est ἀπαρχή. Paulo post pro vivificabuntur, quemadmodum et Pamelius ex ms. legit, et Græcus textus ζωοποιήσονται significat, vulgati libri alii, et Baluzius cum suis mss. vivificantur.

^e Iidem, et in consequentibus addit etiam hæc, quibuscum et nos postremam voculam hæc relinimus, pro hanc. Mox habent, sed non omnes immutabimur, sive ut in aliis exemplaribus... omnes autem non immutabimur; quasi altero hæc isocolo, non autem in verbis resurgemus et dormiemus. Auctor differentiam lectionis notet. Quamquam, ut quod res est dicam, alia in Græco saltem exemplari varians est lectio, aliis præferentibus πάντες ἀναστήσομεν, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγήσομεθα: omnes resurgemus, non omnes autem immutabimur: aliis et rectius, πάντες μὲν οὐ κοιμηθήσομεθα, πάντες δὲ ἀλλαγήσομεθα: omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Confer loci hujus Interpretes.

^f Alii quoniam, et in jussu, in voce Archangeli in tuba Dei, etc.

^g Baluzius cum aliis, prædicatione quasi novella: ms. Sangermanens et plures editi prædicatione novella. Mox una omnes sanctum tacent ubi de Spiritu dicitur.

^h Adducit alii totus: paulo post deficit pro deficiet

luquit, *arbori spes: si enim abscissa fuerit, iterum pullulabit, et virgultum ejus nunquam deficiet. Quod si senuerit in terra radix ejus, et in pulvere emortuus fuerit truncus ejus, ab odore aquæ refloret, et faciet fruticem sicut novella. Vir vero si mortuus fuerit, abiit, et mortalis si ceciderit, ultra non erit (Job. 14. 7.)?* Non tibi videtur in verbis his, cum quodam pudore arguere homines, et dicere: itane stultum est hominum genus, ut cum videant excissæ arboris truncum rursus pullulare de terra, et lignum emortuum iterum vitam recipere, ^b ipsis ne lignis quidem aliquid simile de semetipsis, **111** nec arboribus opinentur? Ut autem scias, quod veluti interrogantis modo legendum sit quod dixit: *Mortalis autem cum ceciderit, non resurget?* de consequentibus ^c probationem accipe. Subjungit namque statim: *Si enim [Al. autem] mortuus fuerit homo, vivet. Et paulo post dicit: Expectabo usquequo iterum fiam. Et iterum idem dicit: Qui resuscitaturus est super terram pellem meam, quæ hæc nunc haurit.*

45. Hæc quidem ad probationem dicta sunt professionis nostræ, qua confitemur in Symbolo hujus carnis resurrectionem. Quod enim adjunctum est, *hujus*, vide quam consonum sit omnibus his, quæ de ^a divinis voluminibus memoravimus. Quid enim

legunt, *et erit radix ejus. Si autem in petra mortuus fuerit, etc.*, alii editi et mss. quos Baluzius laudat, *est radix ejus, et, ad odorem aquæ, etc.* Græce est: *Ἐάν γάρ γαρσῆν ἐν γῆ ἢ ῥίζα αὐτοῦ. Ἐάν δὲ πέτρα (Al. Ἐάν δὲ πέτρας) τέλευσῆν κ. τ. λ. Barræana, quam retinemus lectio, in pulvere, juxta Hebræum est רֶשֶׁת, eaque ipse voce Hieronymus in sua ex Hebræo versione Latina utitur. Mirum audeo magis, si potuit Rufinus receptæ apud omnes lectioni, Hieronymianam præferre. Sed puto ab antiquariis ea postmodum substituta vox est.*

^a Plus habent alii jam: mox econtrario tantum habent in his absque verbis. Audi nunc Cyrillum, cujus se Rufinus agit interpretem, Catechesi laudata, num. 16, *μόνον γὰρ οὐχὶ δυσωπῶν, καὶ ἐπιτιμῶν (οὕτω γὰρ ἀναγνωστῶν ἐρωτηματικῶς τὸ, οὐκ ἐστὶν;) ἀρα γὰρ, φησί, ξύλου πίπτοντος, καὶ ἐγειρομένου, ἀνθρώπος αὐτὸς δὲ ἐν τῇ ξύλῳ γέγονεν, οὐκ ἐγειρεται; καὶ ἵνα μὴ νομισθῆ με βιάζεσθαι, ἀνγγωθὶ τὸ ἀκόλουθον· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν ἐρωτηματικῶς, Πιστῶν δὲ βρωτὸς οὐκ ἐστὶν; λέγει· Ἐάν γὰρ ἀποθῆναι ἀνθρώπος, ζῆσται· καὶ εὐθύς λέγει, Ἰπομένω ἕως ἂν πάλιν γίνωμαι, κ. τ. λ. Quasi pudorem ingerens, et increpitans (sic enim legendum est per interrogationem illud, ultra non erit?) cum enim, inquit, lignum cadat, et resurgat, num homo ipse, propter quem facta sunt ligna, non resurget? Atque ut ne me vim l:co adferre putes, lege quod sequitur. Postquam enim interrogando dixit, Mortalis autem si ceciderit, ultra non erit? ait, Si enim mortuus fuerit homo vivet; statimque subdit, Expecto usquequo iterum fiam: et alibi rursus, Qui resuscitaturus est super terram pellem meam, quæ hæc sustinet. Apertissime vero... Ezechiel propheta dicit, Ecce ego aperiam sepulcra vestra, et educam vos de sepulcris vestris, etc. Confer adnotationem proxime insequentem.*

^b Antea ipsis minus recte: tum alii, nec lignis simile aliquid, prætermisso quidem. Mox pro quod dixit, editio utraque Oxoniensis, quod ut dixit patientissimus Job. Diximus modo nos, atque ostendimus hæc Rufinum transcripsisse ex Cyrillo, atque hoc maxime quod notat, ac rei caput est, Jobi sententiam per interrogationem legendam. Observat vero P. Toutée in hunc locum nullum sive in Hebraica

aliud indicatur in dictis Job, quæ superius exposuimus, cum dicit: *Quia resuscitabit pellem meam, quæ hæc nunc haurit*, id est, quæ ista tormenta perpetitur: nonne aperte dicit hujus carnis resurrectionem futuram, hujus, inquam, quæ tribulationum et tentationum cruciamenta nunc sustinet? Sed et Apostolus cum dicit: *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem* (1. Cor. 15. 53.): nunquid non corpus suum, quodammodo contingentis et digito palpantis est vox? Hoc ergo quod nunc corruptibile corpus est, resurrectionis gratia incorruptibile erit: et hoc quod nunc mortale est, immortalitatis virtutibus induetur. Ut sicut *Christus resurgens a mortuis, ultra jam non moritur, mors ei ultra non dominabitur* (Rom. 6. 9.): ita et qui in Christo resurgent, nec corruptionem sentient ultra, nec **112** mortem: non natura carnis abjecta, sed conditione ejus et qualitate mutata. Erit ergo corpus quod resurget a mortuis incorruptibile et immortale, non solum justorum, sed etiam peccatorum. Justorum quidem, ut semper possint permanere cum Christo. Peccatorum vero, ut absque interitione sua ^s debitas luant pœnas.

46. Quod autem justi semper cum Domino nostro Christo permaneant, jam et in superioribus edocui-

veritate, sive LXX. virorum interpretatione, interrogationis ad sensum Cyrilli, atque adeo Rufini, adponendæ vestigium existare. Contra, ait, legitur in Hebræo et Vulgata, *Ubi quæso est?* quasi integram et irreparabilem hominis semel mortui consumtionem significet auctor. Sed eadem huic loco adcommodanda interpretatio, quam Cyrillus alteri ejusdem Jobi loco, si *descenderit homo in infernum, non amplius ascendet, nec revertetur in propriam domum*: nempe hominem mortuum amplius non esse in hominum, qui ad consuetudinem vitæ redire possint numero. Loca autem duo, si enim *mortuus fuerit homo, vivet, et Expectabo usquequo iterum fiam*, non alium præter resurrectionis generalis sensum juxta LXX. interpretes lecta habere videntur; sed in Hebræo et Vulgata aliam vim habent: nempe de nullo hominis semel mortui ad communem hominum vitam reditu intelliguntur.

^c Alii probat tantum. Temere autem editio Oxoniensis vetus, *ceciderit in infirmitate suæ mortis, non resurget in æternum? De consequentibus habes probationem, etc.*

^d Codex Sangermanensis de terra.

^e Apud alios de exemplis divinatorum voluminum memorabamus. Uno verbo memoravimus cod. Sangerman. et vetus Oxon. editio nobiscum faciunt. Paulo post pro quia, iidem qui habent. Adde nunc ista ex ipsiusmet Rufini Apologia ad Anastasium, quam inferius suo loco exhibebimus: *Sed et carnis nostræ resurrectionem fatemur integre et perfecte futuram, hujus ipsius carnis nostræ, in qua nunc vivimus. Non ut quidam calumniantur, alteram pro hac resurrectionem dicimus, sed et hanc ipsam, nullo omnino ejus membro amputato, vel aliqua corporis parte desecta, sed cui nihil omnino ex omni natura sua desit, nisi sola corruptio.*

^f Tacent alii ultra adverbium, quod heic etiam nobiscum retinet editio Oxoniensis vetus. Tum habent neque mors ei ultra dominabitur, et mox resurgunt, pro resurgunt.

^g Iidem absque internectione sui.

^h Iterum iidem nostræ reticent. Mox de more relicti pro reliqui habent.

mus, ubi ostendimus, quia Apostolus dicit: *Deinde A nos qui vivimus, qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus* (1. *The*. 4. 16.). Nec mireris ^a, si caro sanctorum in tantam gloriam ex resurrectione mutabitur, ut in occursum Dei suspensa nubibus, et in aere vecta rapiatur, cum ipse Apostolus, exponens quantum conferat Deus his, qui diligunt eum, dicat: *Quia b transmutabit corpus humilitatis nostrae conforme fieri corpori claritatis suae* (Phil. 3. 21.). Nihil ergo absurdum est, si sanctorum corpora dicantur nubibus in aera sustolli, cum ad formam corporis Christi, quod in dextera Dei sedet, dicantur reformanda. Sed et hoc sanctus Apostolus, vel de se, vel de cæteris sui loci vel meriti addit, et dicit. *Quia consuscitabit c nos cum Christo, simulque faciet sedere in caelestibus* (Ephes. 2. 6.). Unde cum hæc et eorum similia quamplurima sancti Dei in repromissionibus habeant in resurrectione justorum, non erit jam difficile credere etiam illa, quæ prophetæ prædixerant, *Quod justii scilicet fulgebunt sicut sol, et sicut splendor firmamenti in regno Dei* (Sap. 3. 7.). Cui enim difficile videbitur, eos fulgorem solis habituros, ac siderum, ac firmamenti hujus splendore decorandos, quibus vel vita, et [Al. vel] conversatio Angelorum Dei paratur in cælis, vel conformandi dicuntur ad gloriam corporis Christi, ad quam gloriam ^d Salvatoris ore promissam, respiciens sanctus Apostolus dicit: *Quia seminatur corpus anima'e, resurget [Al. surget] corpus spirituale*. Si enim verum est, sicut certe verum est, quod justos quosque et sanctos, Angelorum consortiis sociabit divina dignatio, certum est, quod et corpora eorum in spiritualis corporis gloriam vertet [Al. vertat].

47. Nec hoc tibi contra naturalem corporis rationem videatur esse promissum. Si enim credimus secundum ea, quæ scripta sunt, quod accipiens Deus limum terræ, plasmavit hominem: et hæc fuit [Al. est] natura corporis nostri, ut voluntate Dei terra verteretur in carnem: ^e cur tibi aut absurdum, aut contrarium videtur, si iisdem rationibus quibus terra profecisse dicitur in corpus animale, rursum

^a Ita et vetus editio Oxoniensis: alii plerique, *Nec mireris si sacrosancta Sanctorum corpora in tantam, etc., mutabuntur*: pejus adhuc alii cum Regio codice, *Nec mora, sacrosancta, etc.*; mox ferme omnes, *in occursum Domini... et aere vectata rapiantur*.

^b Duo mss. apud Baluzium, qui transformavit, et cum Remboldo atque Erasmo conforme corpori Filii. Morellius conforme fieri corpori Filii. Tertiò ab hoc versu Dei nomen suffecimus ex aliis, in quibus et esse additur ad dicantur. Confer Cyrilium num. 48. et seq.

^c Alii, *coexcitavit*, et mox fecit pro *faciet*. Tum voces *Sancti Dei* omittunt, et *habeat resurrectio justorum pro habeant in resurrectione, etc.*, legunt; denique *prædixerunt, quod justii fulgebunt*, absque *scilicet*.

^d Verba Corporis Christi, ad quam gloriam suffecimus ex aliis plerisque omnibus libris, quæ a Barræano exemplari, solempni librorum lapsu, quando vox

corpus animale in corpus proficere spirituale credatur? Hæc quidem atque his similia multa invenies in Scripturis divinis de resurrectione justorum. Dabitur autem etiam peccatoribus, ut supra diximus, incorruptionis et immortalitatis ex resurrectione conditio, ut sicut justis ^f Deus ministrat ad perpetuitatem gloriæ: ita peccatoribus ad prolixitatem confusionis ministret et pœnæ. Sic enim propheticum deluivit eloquium, cujus et paulo ante meminimus, ubi dicit: *Et multi resurgent de terræ pulvere, hi quidem in vitam æternam, hi autem in confusionem et opprobrium æternum* (Dan. 12. 2.).

114 48. Si ergo intelleximus, qua veneratione Deus omnipotens Pater dicatur, quoque sacramento Dominus noster Jesus Christus unicus ejus Filius habeatur, et qua perfectione sanctus ejus Spiritus nominetur, utque sancta Trinitas unum sit per substantiam, sed affectu personisque discreta: quid etiam partus Virginis, quid Verbi in carne nativitas, quid sacramentum crucis, quæ utilitas divini ad inferna descensus, ^g quid resurrectionis gloria, et animarum de infernis revocata captivitas, quid etiam ascensus ejus ad cælum et venturi judicis expectatio: sed et sanctæ Ecclesiæ adversus congregationes vanitatis qualis haberi debeat agnitio, qui sacrorum Voluminum numerus, quæve hæreticorum vitanda conventicula: et ^h quod in peccatorum remissione divinæ libertati nequaquam ratio naturalis obsistat: et ut carnis nostræ resurrectionem, non solum divinæ voces, sed et ipsius Domini et Salvatoris nostri exemplum et consequentia naturalis rationis assignet. Si inquam ⁱ hæc secundum traditionis supra expositæ regulam consequenter advertimus, deprecamur ut nobis et omnibus, qui hæc audiunt, concedat Dominus, fide quam suscepimus custodita, cursu consummato, expectare justitiæ repositam coronam, et inveniri inter eos qui resurgunt ^j in vitam æternam: liberari vero a confusione et opprobrio æterno, per Christum Dominum nostrum, per quem est Deo Patri omnipotenti cum Spiritu Sancto gloriæ et imperium, in sæcula sæculorum. Amen

eadem recurrit, exciderunt. Infra etiam ex iisdem, quosque pro quoque legimus.

^k In aliis *quid*: et paulo post, *quibus lutum profecisse dicitur*, et mox *proficere*: erat apud Barræum utroque in loco *proficisci*: minus recte. Cæterum verba *rursus corpus animale* in mss. Remboldo, Erasmo et Morello desunt.

^l Barræus cum Morello et Pamelio intrudunt heic nomen *Deus*, quod Baluzius auctoritate cod. Sangermanensis, itemque Remboldi, et Erasmi expunxit, cumque eo nos. Paulo post alii *definit pro definit*.

^m Alii *quæ*; pronomen autem *ejus*, quod infra est tacent.

ⁿ Iidem, *utque in peccatorum, etc.*, tum *vocis pro vocis*: tacent vero nostri, quod sequitur.

^o Antea hoc erat: et mox *deprecamur pro deprecamur*.

^p Alias *ad vitam*, tum *sempiterno pro æterno*.